

Mokslo Lietuva

TRYS BROLIAI – VIENA SĖKMĖS ISTORIJA ■ 2, 3 p.

APIE MOKSLO POPULIARINIMO PROJEKTUS ■ 4 p.

KUO MUMS SVARBI

KOVO 20-OJI ■ 5 p.

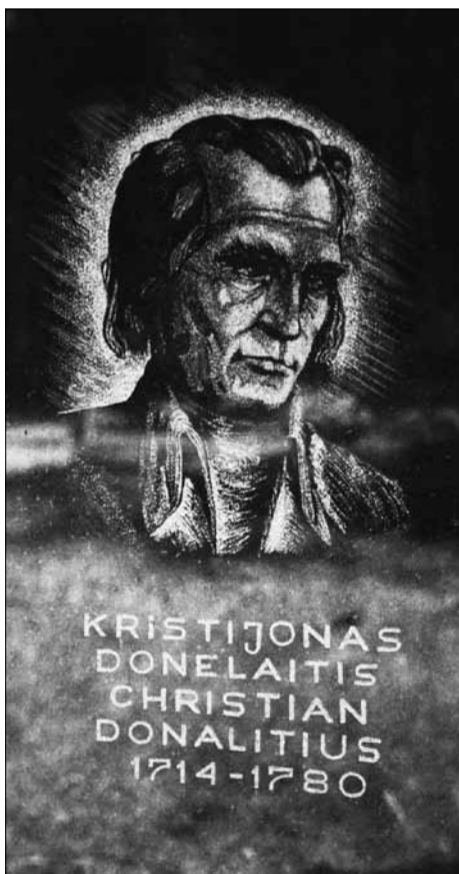
■ p. 8, 9 Pedagogikos istorikas, tautinės mokyklos kūrėjas

■ p. 9, 12 Tarnavęs mokslui ir tėvynei

Nr. 7 (517)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Gyvenimo virsmai ir kelio vingiai atvedę pas DONELAITĮ Kristijono DONELAIČIO 300-osioms gimimo metinėms

Kas šiandien būtume be Donelaičio?

ITauragę važiuojame susitikti su Kristijonu Donelaičiu, tiksliau jo įvaizdžiu, koks turėjo iškilti pagal Birutės Baltrušaitytės viešosios bibliotekos nepailstančių darbuotojų sumanytą scenarijų. Režisūra taip pat buvo patikimose bibliotekininkų rankose, o štai atlikėjai, jei taip galima juos pavadinti, atstovavo Vilniui, Kaunui ir Karaliaučiu (Kaliningradui). Kad neklaidintume niekuo nenusikaltusių skaitytojų, išsyk pasakysime, jog tai nebuvo spektaklis ar Donelaičio „Metų“ inscenizacija, bet taip jau yra, kad kiekvienas susitikimo su skaitytojais ar visuomene dalyvis daugiau ar mažiau atlieka jam skirtą vaidmenį. Renginio Tauragės bibliotekoje pavadinimas „Jau saulėlė vėl...“ sako, kad tai ne šiaip vienas iš daugelio šio miesto renginių, bet Kristijono Donelaičio 300-ojo gimtadienio paminėjimas, ir tokia iškilia proga į miestą ant Jūros upės kranto istorinėje Karšuvos žemėje atvyko ir atitinkamas svečių kontingentas.

Trys Ožiaragiai ir Sigitas

Nė vienam iš atlikėjų nereikėjo imtis nebūdingo vaidmens, kiekvienas iš jų pirmiausia turėjo išlikti pats savimi, nes tuo reikšmingas visuomenei ir įdomus susitikimo dalyviams. Pristatysime šiuos asmenis pradėję nuo vyriausio amžiumi

(jam šiemet sausį sukako 83-eji) humanitarinių mokslų daktaro Napoleono Kitkausko. Jis K. Donelaičio memorialo muziejaus Tolminkiemyje (Čistyje Prudy) ir Lazdynėliuose kūrėjas, atstatęs bažnyčią, kurią perstatė ir kurioje klebonavo Donelaitis, ir kuri nugriauta buvo ne Antrojo pasaulinio karo viesulo, o pokariu. Tauragėje N. Kitkauskui teko maloni užduotis prisiminti memorialo didžiajam poetui Tolminkiemyje kūrimo darbus ir pristatyti kartu su žmona Laimute 2002 m. išleistas knygos „Kristijono Donelaičio memorialas Tolminkiemyje“ vertimą į rusų kalbą.

Antras vilnietis aptariamame renginyje – istorikas humanitarinių mokslų daktaras Algirdas Matulevičius, jam sausį sukako 75-eri. Prie jo pavardės dera reta profesija – enciklopedininkas. Dirba Mokslo ir enciklopedijų leidybos centre. Stagnacijos ledo sukaustytoje santvarkoje Algirdas tam tikra prasme buvo pralenkęs laiką, kai 1973 m. vasarą apsigynė istorijos mokslų kandidato disertaciją „Tautinė lietuvių padėtis Prūsijoje 1701–1807 m.“ Aspiranto, kuriam vadovavo profesorius Vytautas Merkys, darbas buvo įvertintas puikiai, to meto istorijos mokslo autoritetai net pasiūlė disertaciją išleisti atskira knyga, bet... Po tuo *bet* slypėjo daug povandeninių akmenų, kuriuos sudėjus į krūvą gautume tuometinių leidėjų ir redaktorių bailumo ir apsidraudimo pilaitę. Na, jie patys tikriausiai būtų įvardiję kaip protingą atsargumą ir galimų pasekmių pramatymą, nes gerai žinojo, kokioje santvarkoje gyveno. Aspirantas disertacijoje naudojo sąvoką *Mažoji Lietuva*, šiandien lyg ir visiškai įprastą, o tai smegenų turintiems žmonėms galėjo kelti ir giliau siekiančių asociacijų. Nežinau, kaip į šį terminą žvelgti to meto cenzoriai (beje, vokiečių žemėlapiuose *Kleine Litauen* sąvoką galima aptikti nuo XVIII a.), bet leidėjai ir kiti turėję parašus dėti atsakingi darbuotojai knygos leidimo neparasė. Išdrąsėjo tik 1989 m., kai padvelkė donelaitiški pavasario vėjai, atnešę geidžiamų permainių. Dėl įvairaus plauko apsidraudėlių A. Matulevičiaus knyga pasirodė 16 metų vėliau, negu turėjo pasiekti skaitytojus, užtat išėjo pavadinimu „Mažoji Lietuva XVIII amžiuje“. Savotiška kompensacija už ilgus laukimo metus. Knygoje pateiktas dar 1972 m. pirmą kartą publikuotas Lietuvos mokslų akademijos „Darbų A serijoje“ *Mažosios Lietuvos* ribų žemėlapis, kurio bendraautoris kartografas Petras Gaučas.

Buvusioje santvarkoje įgytas stoicizmas ir kantrybė Algirdui Matulevičiui praverčia ir mūsų dienomis, nes tarp jaunosios kartos istorikų atsiranda novatorių, kuriems terminas *Mažoji Lietuva* nepatinka (na, nepatinka ir ką tu jiems!), siūlo jo atsisakyti. Girdi, kam čia erzinti didžiuosius kaimynus ir pan. Gerai, kad bent prieš Didžiosios Lietuvos terminą kol kas nepurkštąja. Algirdas jaučiasi tarsi karys kovos lauke, pilėnas laikantis istorijos sąsparas, kurių tvirtumą patikrinti siekia naujų koncepcijų kūrėjai, kūrybą suprantantys kaip įsitvirtinusių ir mokslo patvirtintų tiesų griovimą.

Dar vienas kelionės dalyvis, su kuriuo važiuojame į Tauragę – Karaliaučiaus srities lietuvių bendruomenės pirmininkas Sigitas Šamborskis, kuris taip pat yra Baltų kultūros ir mokslo paramos fondo pirmininkas. Vienintelis ne Ožiaragis iš keturių kelionės dalyvių, nors netiesiogiai dalyvavo ir ketvirtasis – pats Kristijonas Donelaitis, apie kurį juk visos kalbos ir sukosi.

Sigito rankose automobilio vairas, taigi didžiausia atsakomybė už kelionės sėkmę teko jam. Žiniatinklyje Sigitas pristatomas kaip Kaliningrado srities lietuvių visuomenės veikėjas, bet tame krašte ne visus tai džiugina. Nors Sigitas visuomenininkas iš prigimties, jo gerų darbų ir iniciatyvų

■ Nukelta į 6 p.

Tolminkiemio bažnyčia atstatyta, bet joje lankytojai ir šiandien pasisemia donelaitiškos dvasios

TECHNOLOGIJOS

TRYŠ BROLIAI – VIENA SĖKMĖS ISTORIJA (2)

Pradžia Nr. 5.

Vilniaus pakraštyje šalia Riešės įsikūrusi aukštųjų technologijų įmonė „Brolis Semiconductors“ specializuojasi puslaidininkinių lazerių, lazerinių diodų ir kitų puslaidininkinių pagrindų veikiančių gaminių kūrime. Jie vis plačiau taikomi energetikos, chemijos, ventiliacijos, automobilių pramonės įmonėse ir tokiose srityse kaip šviesolaidiniai tinklai, plačiajuostis internetas, ventiliacijos sistemos, pritaikymą randa daugelyje šiuolaikinių technologijų, taip pat ir medicininėje įrangoje, diagnostavimo sistemose. Apie tai nemažai pasakyta pirmoje publikacijoje.

Bendrovės įkūrėjai – trys broliai Vizbarai. Vyriausias – Dominykas – yra transporto inžinerijos specialistas, kuris savo kvalifikaciją sustiprino transporto ir jūrų technologijų vadybos magistro laipsniu. Jis bendrovės „Brolis Semiconductors“ generalinis direktorius, ant jo pečių gūla vadybiniai rūpesčiai. Dvyniai Augustinas ir Kristijonas studijavo telekomunikacijų fiziką ir elektroniką, įgijo elektronikos inžinierių specialybę, tęsė studijas fizikos doktorantūroje. Visus tris suvienijo siekis Augustino ir Kristijono laimėjimus mokslinėje laboratorijoje paversti konkrečiais gaminiais ir juos komercializuoti.

Prie kavos puodelio kalbamės su UAB „Brolis Semiconductors“ bendrovės komercijos direktoriumi **Augustinu VIZBARU**. Retsykiais į pokalbį įsitrauks ir technikos direktorius **Kristijonas VIZBARAS**. Šis pašnekesys pirmiausia turėtų sudominti tuos jaunus skaitytojus, kurie renkasi profesiją, norėtų pasukti į mokslinių tyrinėjimų ir gautų rezultatų praktinio taikymo kelią, o gal ir gamybos, kuri susietą mokslą, moderniausias technologijas ir verslą. Jei apie tai svajojate, tai ši publikacijos dalis kaip tik jums, net jeigu ir neatskleis įterptųjų sistemų ar mikrovaldiklių srities kūrimo ar taikymo subtilybių. Užtat turėtų suteikti pasitikėjimo savo jėgomis, o renkantis gyvenimo kelią imliam protui tokia patirtis gali būti neįkainojama. Juk geri pavyzdžiai užkrečia, teikia motyvacijos ir jėgų, o šiame pašnekesyje būtent to ir siekėme.

Savo rogėse sėdėjo neilgai

Mokslo Lietuva. Gerbiamasis Augustinai, grįžkime į laikus, kai su broliais ryžotės kurti savo įmonę, tik ne tam, kad perpardavinėtumėte kitų pagamintus gaminius, bet patys kurtumėte ir gamintumėte puslaidininkinius, o tada juos komercializuotumėte. Įtariu, kad tam reikėjo savotiško avantūrizmo gyslelės?

Augustinas Vizbaras. Vyriausias iš mūsų – Dominykas – jau buvo spėjęs įkurti kelias įmones, padirbėti gamybos srityje, įgyti ir vadovavimo patirties. Jis nuo pat pradžių mus palaikė. Pasakojome jam, ką darome Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto laboratorijoje. Dominykas iškart suprato, kad iš tų dalykų kai kas ir pinigų uždirba. Vadinasi, turime padaryti kai ką nauja ir iš to bandyti imtis platesnės veiklos. Ir visą laiką mums tas mintis siekė įteigti. Mudu su Kristijonu suvokėme, kad Lietuvoje vargu ar galėsimė savo siekius įgyvendinti, kadangi nėra pakankamos bazės ir aktualių šios srities žinių. Dominykas finansavo mudviejų tikslines studijas Švedijoje, Karališkajame technologijos institute, kurios siejosi su

„Brolis Semiconductors“ atidarymo akimirka: juostą kerpa Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, Augustinas, Kristijonas, Dominykas Vizbarai; vyksmą stebi dr. Ralfas Meyeris ir prof. dr. Markusas Christianas Amannas

puslaidininkinių elektronika ir optoelektronika. Mums buvo skaitomi tiksliniai kursai, patiko, žodžiu, užsikabinome.

Kristijonas Vizbaras. Pajutome, kad atsėdome lyg ir į savo roges.

A. Vizbaras. Įsitikinome, kad mums gerai sekasi, motyvacija tik išaugo, tada ėmėme dairytis, kur visa tai daroma geriausiai. Karališkojo technologijos instituto mokymo bazė išties labai gera, kaip ir reputacija ar mokslinių darbų lygis.

ML. Kaip nutiko, kad iš Stokholmo, kur Jums patiko, taip greit persikrautėte į Vokietiją, į Miuncheno technikos universitetą?

K. Vizbaras. Švedai gerokai „numušė“ mūsų motyvaciją, nes neleido dirbti savo laboratorijose. Ten tokia tvarka, į laboratorijas leidžia tik baigusius magistro studijas. Švedai baiminasi, kad nebūtų gadinama brangi jų laboratorijų įranga. Mat labai skiriasi studentų gabumai ir pasirengimas, nes studijuoti atvykstama iš įvairių šalių. Pasakyčiau, kad 80 proc. studentų nėra pakankamai gabūs ar reikiamai pasirengę studijoms. Todėl švedai ir apriboja studentų darbą su geriausia aparatu, o dėl tokio „filtravimo“ nukentia ir gabūs studentai.

A. Vizbaras. Tokia švediška tvarka mums netiko. Karališkajame institute jau 15 metų dirba lietuvis profesorius Saulius Marcinkevičius, pas kurį eidavome konsultuotis tarsi pas psichologą. Jis patarė, kad su mūsų karštu temperamentu mums rūpimą puslaidininkinių elektroniką ir optoelektroniką geriausia būtų studijuoti Vokietijoje arba JAV, nes ten aukščiausias lygmuo. Amerikai pinigų neturėjome, todėl akis nukreipėme į Vokietiją, kur mus patraukė labai įdomios mokslo darbų temos. Parašėme laišką į Miuncheno technikos universitetą, vokiečiai patvirtino, kad tokią magistrinio darbo atlikimo galimybę jie gali suteikti. Norėdami savo akimis įsitikinti nuskrudome į Miuncheną, kartu norėjome išsiaiškinti, ar tikrai bus leidžiama dirbti laboratorijoje. Gavome teigiamą atsakymą. Vokiečiams labai patiko, kad domimės ir norime iškart pradėti dirbti laboratorijoje (vėliau jie mums tai pasakė).

Sutarėme, kad nuo liepos mėnesio atvyksime į Miuncheną, todėl dveji

metų magistrantūros studijas Švedijoje teks suglausti į vieną semestrą. Buvo labai intensyvus kursas, bet egzaminus išlaikėme sėkmingai. Iš Stokholmo susiderinę reikalus su Miuncheno technikos universitetu, išvykome daryti magistrinių darbų. Tam mums buvo skirta pusė metų – nuo liepos iki Naujųjų metų. Patys švedai mus skatino, sakydami, kad iš Karališkojo technologijos instituto mes savo magistrinius darbus galime daryti geriausiuose pasaulio universitetuose, tokia gera jų instituto reputacija.

Dirbo išsijuose ir jiems tai patiko

A. Vizbaras. Miunchene vyravo visai kitas požiūris, mums vadovavęs prof. dr. Markusas Christianas Amannas (Markus-Christian Amann) pasakė: „Čia mūsų laboratorija, visa reikiama įranga. Galite naudotis 24 val. per parą. Man visai neįdomu, kiek jūs laiko dirbsite, mane domins tik rezultatai. Du kartus per savaitę pasikviesiu tikrinti rezultatų ir jūs man aiškinsite, ką gero per tą laiką padarėte“.

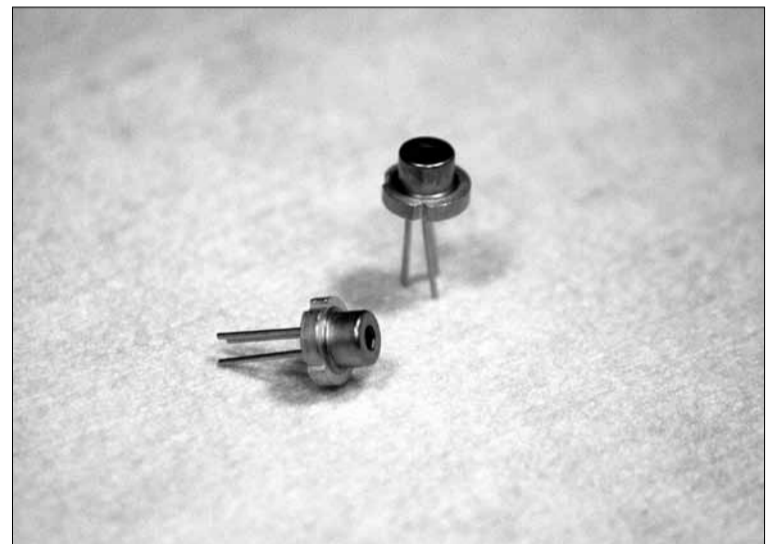
ML. O ką turėjote daryti?

A. Vizbaras. Darėme mikrofibravimo darbus: aš dirbau su kaskadiniais lazeriais, Kristijonas su stibio lazeriukais. Iki kristalų auginimo dar nebuvome priėję, magistriniam darbui darėme smulkesnes užduotis. Buvo ir gamybos: gaudavome kristalinę plokštelę, kurioje suformuoti sluoksniai, reikėdavo tą plokštelę apdirbti, suformuoti mikrostruktūrą, uždėti bangolaidį ir kontaktus, užgarinti angas. Miunchene išmokome įvairių darbo su puslaidininkiais technologijų, litografijos, esdinimo būdų, magnetroninių dulkinimų, žodžiu, įgijome visų reikalingų technologijų įgūdžių. Dirbdavome po 14–16 val. per parą, mums patiems buvo nesuvokiama, kodėl mums suteikiamos tokios neįtikėtinos naujų technologijų įsisavinimo ir naudojimo galimybės. Naudojomės visa įmanoma laisve. Galėjome kurti naujus puslaidininkius pradant nuo koncepcijos, modeliavimo, skaičiavimo ir konkrečios užduoties eksperimentinio įgyvendinimo, kitaip tariant, galėjome dalyvauti visame kūrybiniame procese. Pabaigoje matuodavome gautus savo įtaiso ar prietaiso kūrimo rezultatus,

įsitikindavome, ar gavome, ko norėjome. Dirbome išsijuose ir mums tai patiko.

ML. Kaip apibūdintumėte Miuncheno technikos universitetą?

A. Vizbaras. Tai elitinė mokslo ir studijų įstaiga, kuri ligi šiol man išlieka

Vieni iš įmonėje gaminamų mikrolazeriukų

kaip pavyzdinė, be galo solidi ir kokybiška įstaiga tiek reputacijos, tiek ten dirbančių mokslininkų kvalifikacijos prasme. Tai išties pavyzdinė inžinerinės minties mokykla.

K. Vizbaras. Vokiečiai mus vienareikšmiškai sužavėjo, Miuncheno technikos universitete mes geriausiai atsiskleidėme, tarsi būtume suradę save.

Kaip dirba vokiečiai

ML. Kaip paaiškintumėte vokiečių mokslininkų laimėjimus ir ypač technikos mokslų srityse? Kas lietuviams trukdo tokių laimėjimų pasiekti, neįtikėtina menkės finansinės galimybės?

A. Vizbaras. Man sunku trumpai apibūdinti, bet vokiečių techninės minties mokykla garsėja nuo seno. Gabių žmonių pakanka ir Lietuvoje, bet mūsų jaunimas atėjęs į aukštąją mokyklą dažnai nežino nei ką, nei kaip daryti. Vokietijoje daugiau tikslingumo, jaunimas labiau orientuotas į praktinę veiklą, nors ne visi ir ten geri.

K. Vizbaras. Pasakyčiau, kad pagal gabumus tiek čia, tiek ten žmonės vie-

nodai, bet Vokietijoje pati darbo organizavimo sistema yra pavyzdinė. Tarkime, jaunuolis per silpnas būti asistentu, bet jį galima priimti kaip asistento padėjėją, ir jis puikiausiai atliks skirtas užduotis. Jeigu vokiečiui skirtas uždavinys, tai jis siekia daryti ir padaryti iki galo, ar tai būtų paprastas, ar sudėtingas dalykas.

A. Vizbaras. Vokiečiai gan aiškiai suvokia hierarchijos svarbą, o ji paremta kompetencija. Į aukštesnes pareigas skiriamas tas, kuris jas gali atlikti geriau, taigi ir turi užimti. Profesoriai, su kuriais yra tekę turėti reikalų, savo pareigas užėmė tikrai ne pagal pažintis.

K. Vizbaras. Vokietijoje mokslinė grupė sudaryta iš vieno profesoriaus, vieno mokslinį laipsnį turinčio asmens, dažniausiai atliekančio administracinę funkciją, o likusias pajėgas sudaro doktorantai – 7–10 žmonių – ir studentai. Nėra taip, kaip dar galima sutikti Lietuvoje, kai į mokslinę grupę sutelkiami visi laipsniuoti asmenys ir nebeaišku, kas nuo ko priklauso, kas kam pavaldus. Vokietijoje studentai keičiasi, o profesorius mokslinei grupei vadovauja 10–13 metų. Pagrindinė mokslinių tyrimų jėga yra doktorantai. Jeigu Lietuvoje doktorantai vis dar laikomi studentais, tai Vokietijoje jie yra mokslo darbuotojai, kuriems privalo daryti mokslą. Ir mes Miuncheno technikos universitete pagal kontraktą buvome mokslo darbuotojai, darėme mokslą, o profesorius spaudė, kad visas procesas vyktų sėkmingai.

ML. Bet doktorantams reikia mokytis.

A. Vizbaras. Tam yra knygos, bibliotekos, pagaliau tam yra profesoriai, su kuriais galima diskutuoti. Kas savaitę rengiami seminarai, kur paskaitas skaito kvietiniai svečiai iš užsienio. Doktorantai suaugę žmonės, kurie gilinasi ir mokslo siekia savarankiškai.

Prarado Ameriką, bet įgijo tęstinumą

K. Vizbaras. Rugpjūčio mėnesį jau gavome pirmuosius praktinius rezultatus, taigi nepraėjus nė dviem mėnesiams nuo darbų Miunchene pradžios.

A. Vizbaras. Ir tie mūsų gautieji rezultatai buvo verti publikacijų mokslinėje spaudoje. Matėme, kad vadovai vokiečiai mūsų pastangomis buvo patenkinti, skyrė vis daugiau ir sudėtingesnių užduočių. Oficialiai vis dar tęsėme studijas Karališkajame technologijos institute Stokholme, bet diplominį darbą rengėme Miuncheno technikos universiteto laboratorijoje. Tokie buvo mūsų magistro diplominio darbo rėmai.

Bene spalio mėnesį jau turėjome subrandinę mintį siekti doktorantūros, tačiau buvo didelė kliūtis. Vadovai žiūrėjo į mus palankiai, bet tais metais į vieną doktorantūros vietą pretendavo net septyni kandidatai. Pasilikti Miunchene nepuoselėjome vilčių, tad nuėjome pas savo vadovą ir paprašėme rekomendacijos, nes žadame krautis lagaminus į JAV, ten stosime į doktorantūrą. Profesorius pagalvojo, pasitarė su dr. Ralfu Meyeriu ir sutarė mus abu bet kokia kaina išlaikyti. Pasakė: „Aš jums rekomendacijos neduosiu, bet jūs man pažadėkite niekur nesiųsti jokio elektroninio laiško, o aš jums už laukimą sumokėsiu, kol atsiranda doktorantūroje“. Tuo metu vietos doktorantūroje nebuvo, bet po kelių mėnesių turėjome atsiras. Girdi, dar nėra buvę, kad šiame universitete tokios srities mokslininkams neatsiras vietos doktorantūroje ir lėšų jų darbams. Keturi mėnesius mokėjo mums atlyginimus kaip mokslo darbuotojams, o atsiradus vietos doktorantūroje iškart tapome doktorantais.

ML. Bet praradote Ameriką.

A. Vizbaras. Praradome Ameriką, bet įgijome studijų ir mokslinio darbo tęstinumą Vokietijoje. Tos grupės, kuriai vadovavo prof. dr. M. Chr. Amanas mokslinis lygis buvo tikrai ne menkesnis už amerikiečių.

K. Vizbaras. M. Chr. Amanas grupė savo tyrinėjimų srityje buvo gal net viena stipriausių pasaulyje, todėl apie kokius nors paradimus kalbėti neverta.

ML. Taigi tapote doktorantais. Bet nemačiau, kad prie jūsų pavardžių būtų rašoma dr. Ar apsigynėte disertacijas?

A. Vizbaras. Neapsigynėme ir galii

kad dviese su Amanu Augustinas turi dvi bendras publikacijas. Būtų įdomu išgirsti Judviejų komentarus.

K. Vizbaras. Na, tiksliai irgi ne skaičiuosiu, bet 25 ir 29 yra skaičiai artiesios, tai gali būti. Prof. M. Chr. Amanas yra bendraautoris bene visuose straipsniuose, nes jis grupės vadovas. Tvarka spausdinant straipsnius tiek Miunchene, tiek dabar mūsų įmonėje yra tokia: pirmas autorius yra tas, kuris nuveikia daug ir dar, be to, parašo patį tekstą, kiti du autoriai yra pagrindiniai darbininkai, ženkliai prisidėję prie rezultato, o paskutinis yra „principal investigator“, tai yra grupės vadas ir pagrindinis mokslinis darbuotojas. Autorių skaičius straipsniuose priklauso nuo to, ar būtent tuo metu buvo pagalbinių studentų (bakalaurantų ir magistrantų) ar ne. Aš, pvz., turėjau vienu metu du labai gabius studentus, todėl keliuose straipsniuose jie buvo pirmi du autoriai, nes norėjau toliau skatinti juos dirbti ir kelti motyvaciją.

A. Vizbaras. Mums pavyko gauti labai gerų rezultatų. Tai buvo taikomieji, technologijų taikymo rezultatai. Kurdami užsibrėžtus produktus daug važinėjome po pasaulį, prof. M. Chr. Amanas mums suteikė visas galimybes keliauti, bendrauti, susitikti ne tik su mokslo, bet ir su pramonės atstovais. Tad dar būdami doktorantais jau spėjome įgyti tam tikrą reputaciją. Suinteresuotos bendrovės ir laboratorijos žinojo, kad broliai daro labai gerus puslaidininkių gaminius, kurie gali būti taikomi tam tikrose srityse.

Regis, Berlyne vykusioje konferencijoje teko dalyvauti kartu su mūsų

A. Vizbaras. Idėja kilo spontaniškai, bet reikėjo sugalvoti, kaip tas verslas daromas, juk reikėjo visa tai įsiūbuoti. Mudu su Kristijonu jokio supratimo apie tokius dalykus neturėjome. Susisiekėme su Domyku, o jis ir sako: „Puiku, reikia daryti verslo planą ir paskaičiuoti, kiek reikės pinigų“. Ir iš tikro tai nėra paprasta, laukė didelis darbas, nes turėjome sugalvoti, kaip visus tuos mūsų sumanytus puslaidininkių produktus reikės pagaminti ir kas juos pirsks. Maža turėti kelias dešimtis publikacijų ir pademonstruoti rekordinių parametru pilotinius prietaisus. Galima skelbti puikiausias publikacijas, atidirbti naują technologiją, bet jeigu jos šiandien niekam nereikia, tai gali nereikėti ir ateityje. Kaip vienas žymus Lietuvos verslininkas yra pasakęs: „Technologija yra, žmonės geri, bet didžiausias mūsų trūkumas buvo, kad nežinojome, kam to reikia ir ar tikrai reikia...“ Ir išties juk pinigai investuojami tik į tai, kas atneša grąžą.

ML. Ar reikia suprasti, kad Judviejų su Kristijonu dirbami darbai nebuvo orientuoti į praktiką?

A. Vizbaras. Jie visiškai buvo orientuoti į praktiką. Kristijonas pademonstravo visą aibę šviesos bangos ilgių, kurių ligi tol niekas nebuvo puslaidininkiais lazeriais išgavęs, turiau mintyje ilgųjų bangų sritį kambario temperatūroje (vidutinį infraraudonųjų bangų ruožą), kaupinant elektriškai. Jeigu tie komponentai ligi tol neegzistavo, niekas jų nebuvo sukūręs, tai natūralu, kad jiems ir taikymo nebuvo. Štai kur buvo didžioji problema.

ML. Tai kodėl emėtės tos srities darbų, kuriems dar nebuvo pritaikymo?

A. Vizbaras. Tiems darbams pajutome dėmesį dar konferencijose, kur be mokslininkų dalyvaudavo ir pramonės specialistai. Jie ir kai kurie amerikiečių profesoriai vis dažniau prieidavo, pradėjo mums sakyti: tai ką darome – įdomu, kodėl nemėginame komercializuoti? Panašu, kad visa tai galėtų turėti ateitį. Kitaip tariant, atsirado interesantų. Tą patį mes matėme iš konferencijų dalyvių reakcijos į mūsų pranešimus.

ML. Apie kokį praktinį taikymą darė užuominas Jūsų interesantai?

A. Vizbaras. Pirmiausia apie spektroskopijos pagrindu kuriamus įvairiausių įtaisų – jutiklių, kompaktinius puslaidininkinius lazerius ir pan. Atkreiptas dėmesys į lazeriais generuojamas spalvas, kurios ligi tol neegzistavo. Šį susidomėjimą jautėme vis labiau. Vienas JAV profesorius

iš Teksaso, ne kartą atvažiuodavęs ir į mūsų laboratoriją Miunchene, vis sakydavo: „Augustinai, su jūsų rezultatais aš daryčiau pumpurinę įmonę (angl. spin-off). Ko laukiate?“

Su Kristijonu pradėjome kasyti pakaušius: o gal iš tikro laukti nėra ko? Iš pradžių dėsime, galvojome apie podoktorantines (postdoko) studijas, nes turėjome pasiūlymą iš JAV. Kai ryžomės imtis gamybos ir komercializavimo, susisiekėme su Domyku, o tada jau pradėjome skaičiuoti, kiek šiai veiklai reikės investicijų. Domykas tuo metu Lietuvoje turėjo su mediana susijusį verslą. Prekiauti mediana ar puslaidininkiais lazeriais – galioja tie patys verslo dėsniai, o mudviejų su Kristijonu darbas – technologija. Ši sritis mums kelė mažiausiai nerimo, nes jau turėjome tokios veiklos patirties ir įgūdžių.

Lietuvoje pinigų daugiau, negu idėjų

ML. Taip lengvai ryžotės palikti Miuncheno technikos universitetą, kuriame gavote tiek daug žinių ir naudingų praktinių įgūdžių?

A. Vizbaras. Sentimentų jautėme išties daug, bet dar ir šiandien labai artimai bendraujame su prof. M. Chr. Amanu, 2013 m. vien Miuncheno technikos universitete praleidau ne mažiau kaip du mėnesius.

ML. Ko gero, siekdami gauti tarptautinių fondų finansavimą, turėjote gauti ir autoritetingo prof. M. Chr. Amano rekomendaciją?

A. Vizbaras. Iš tikro rekomendacijos – labai svarbus veiksnys. Mums, dirbantiems puslaidininkinės elektronikos srityje, reikėjo daug pinigų ir iškart. Reikėjo mažiausiai 10 mln. litų, o prašytojai trys jauni vos apsiplunksnavę vyrukai. Fondams rizika be galo didelė. Kai pradėjome ieškoti lėšų, kreipėmės visur, kur įmanoma. Pirmiausia į Miuncheno technikos universitetą, kurio fondas finansuoja naujas įmones. Buvo ruggpjūtis, atostogų metas, tad tik spalio mėnesį galėjo būti svarstoma mūsų paraiška.

Tada emėme ieškoti finansų Lietuvoje. Įsitikinome – savo nuostabai –

kad Lietuva yra palanki terpė diegti įvairias inovacijas. Čia daug pinigų, konkurencija dėl tų lėšų maža. Pasakysiu, kad Lietuvoje gerai idėjai įgyvendinti turi būti daug daugiau pinigų, negu pačių idėjų. Kiek kalbėjome su Lietuvos kapitalistais, visi pripažino, kad pinigų yra, jei ko ir stinga, tai idėjų.

ML. Tai kodėl iš visų pakampių girdėti šnypsčiant, kad pinigų nėra?

A. Vizbaras. Pastebėjau kitką. Mano bendraklasiai taip pat gavo kelis milijonus litų investicijoms, vadinasi, labai norintys gauna. Bet nėra taip, kad atėjau, paprašiau ir gavau. Reikia atlikti didelį darbą, kad įtikintum pinigų davėjų ir tuos pinigų gautum. Turi būti pagrįstas verslo planas, joks investuotojas negaiš laiko ir nesiaiškins, kam to reikia, kas pirsks, kaip pirsks ir kas per komanda viso to imsis. Yra idėja, komanda, verslo planas ir visi šie segmentai turi būti įtikinami, patikimi.

Pro galybę fondų praėjome, kol nesudūrėme su dabar mus investuojančiu fondu. Jis buvo pirmasis, intensyviai pradėjęs domėtis mūsų siūlymais. Lietuvoje išgirdė, kad siūlome kompaktinius puslaidininkinius lazerius, tuojau pasiteiraudavo kitų lazerius gaminančių bendrovių, kas čia per vaikėzai ir kokius lazerius nori gaminti. Bendrovių verdiktas būdavo neigiamas: nieko gero tie vaikėzai nesukurs, gal kur nors ką nors nugalbė pateiks kaip savo gaminius – su jais bus vargo. O fondas, kurio vadovai šį tą apie tuos siūlomus puslaidininkinius lazerius žinojo, tuojau susisiekė su mūsų profesoriumi M. Chr. Amanu Miunchene ir sužinojo, kad dabar tai geriausia šios srities technologija pasaulyje. Tada fondas susisiekė su potencialiais tų siūlomų gaminių klientais Kanadoje, JAV, Vokietijoje ir iš jų gavo atsakymą, kad tai labai aktuali ir reikalinga technologija. Taigi buvo priešinga nuomonė, negu fondų atstovai išgarsdavo Lietuvoje.

Mus finansavęs kapitalistas (beje, lietuvis) gavęs reikiamą informaciją, jau nedvejojo, kur savo finansus investuoti. Komiškiausia, kad jis susisiekė su vienu mūsų klientu Kanadoje, o tos bendrovės technologijų direktorius pasiūlė kreiptis į Kanadoje technologijas vystantį Nacionalinį tyrimų centrą Otavoje. To centro profesorius dirbantis su tomis technologijomis pasakė: „Žinote, geriausia jums susisiekti su Miuncheno technikos universitetu, ten dirba toks Vizbaras, kuris geriausiai šiuos prietaisus daro...“

Ratą apskusios paieškos grįžo atgal prie mūsų – taip yra protingame pasaulyje. O Lietuvoje niekas apie tas mūsų technologijas nežinodamas, pareikšdavo: ne, nieko gero ten nėra. Vietoj to, kad būtų pripažintas savo pačių kompetencijos stygius toje srityje, buvo „autoritetingai“ pareiškama, kad nieko gero nesitiktų.

Kai mums patikėjo ir skyrė finansavimą, labai greitai pastatėme savo technologinę įrangą, emėmės gamybos verslo. Pradėję 2012 m. kovo mėnesį gruodį jau atidarėme savo laboratorinį korpusą su įrengtomis laboratorijomis. Beje, pastato nestatėme, išsinuomojome iš bendrovės „Arginta“.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

„Brolis Semiconductors“ komanda San Franciske, „Photonics West 2014“ parodos metu: Domykas, Augustinas Vizbarai, Ieva Šimonytė ir Edgaras Dvinelis

paaikinti kodėl. Mūsų doktorantūra buvo labai rezultatyvi. Vien man teko skaityti septynis ar aštuonis pranešimus pasaulinėse konferencijose iš savo atliktų darbų rezultatų. Su Kristijonu esame pateikę dvi paraiškas, paskelbėme bene 60 mokslinių publikacijų.

ML. To užtektų ir habilitacijai.

A. Vizbaras. Nutiko taip, kad 2011 m. pabaigoje nutarėme kurti UAB „Brolis Semiconductors“, bandyti komercializuoti savo jau turėtą įdirbį ir iš to padaryti verslą.

ML. Atsiverčiau prof. dr. M. Chr. Amano mokslinių publikacijų sąrašą. 2010–2011 m. jame figūruoja ir brolių A. ir K. Vizbarų pavardės. Man susidarė įspūdis, kad iš pradžių Augustinas truputį lenkė Kristijoną pagal publikacijų skaičių kartu su M. Chr. Amanu ir kitais bendraautoriais, bet 2012 m. Kristijonas pavijo ir kiek pralenkė Augustiną. Augustinas parašė 25 bendrus straipsnius su Amanu, o Kristijono suskaičiavau 29. Žinoma, galiu apsiriki, nes skaičiavau ne kaip buhalteris. Tose publikacijose figūruoja ir daug kitų pavardžių, bet pastebėjau,

vadovu M. Chr. Amanu. Profesorius jautėsi kaip savo srities Napoleonas, nes vien iš jo tyrimų grupės buvo net trys kvietiniai pranešimai. Tai buvo svarbu ir Miuncheno technikos universitetui, kuriame buvo atliekami labai aktualūs puslaidininkių ir puslaidininkinių prietaisų kūrimo darbai.

ML. Maloniai stebina prof. dr. M. Chr. Amaną ir kitų jo kolegų geranoriškumas. Prisistatė kažkokie lietuviai, tegu ir gabūs rūpužiokai (lietuviškai tai skamba meiliai), bet išaugs sparnai ir pakils skrydžiui, tiek juos ir tematysim... Nejuo vokiečiai tokie altruistai?

A. Vizbaras. Bent jau iš Amano turėjome visišką supratimą ir palaikymą. Įsikinkę vežėme daug, gavome labai gerų rezultatų, paties vadovo mokslinei reputacijai tai buvo tik į naudą. Manau, kad profesorius nesigailėjo mus priėmęs į savo mokslinę grupę.

O kam to reikia?

ML. Kas paskatino imtis bendrovės kūrimo veiklos? Pajutote savyje komersantų gyslelę?

Simbolinio Lietuvos verslo paramos agentūros padovanoto ažuoliuko už geriausių MTTP projektą sodinimas prie VU Fizikos fakulteto. Už ažuoliuko l. e. p. VU rektorius prof. dr. Juras Banys, Domykas Vizbaras, Kristijonas Vizbaras, VU Fizikos fakulteto prodekanas doc. dr. Kazimieras Glemža, Augustinas Vizbaras, šalia ažuoliuko Elenutė Vizbaraitė

KELI PAMAŠTYMAI VIENO ŽODYNO PROGA

Arnoldas PIROČKINAS

Kai pirmą kartą į rankas paėmiau Šilutės rajono savivaldybės Fridricho Bajoraičio viešosios bibliotekos išleistą „Lietuvininkų tarmių žodyną“ (sudarytojos Žaneta Jokuzytė, Loreta Liutkutė ir Virginija Veiverienė; mokslinis redaktorius Jonas Bukantis. – Vilnius: Eugrimas, 2014. – 233 p.), iš karto, jo dar nė nepavarcius ar tuo labiau neišstudijavus, nusmėlkė mintis, kad žodynas nepretenduoja į svarius dialektologijos darbus. Veikiausiai tai suvenyrinio pobūdžio leidinukas. Šį jo bruožą pabrėžia beveik „kišeninis“ formatas ir neįprastas futliaras. Atmintis tuoj pakišo kitų tarmių žodinių vaizdą. Ką jau čia sakysi palyginęs jį su trijų tomų „Zanavykų šnektos žodynu“, jeigu jam toli iki viena knyga išėjusių šios rūšies leidinių. Paskui pirmąjį išpūdį dar labiau patvirtino Jono Bukančio įvadinio straipsnio „Mažosios Lietuvos tarmių ypatybės“ pabaigoje padaryta išvada: „Žodynas nėra kalbinis. Tai greičiau Mažosios Lietuvos raštuose pateiktų šio krašto žodžių registras“ (p. 17).

Turėdamas prieš akis tokią vieno iš žodyno kūrėjų charakteristiką, jautiesi nuginkluotas: lyg ir negali darbo kritiškai vertinti, jei moksliniam vadovui visai aišku, koks turėtų būti tikras tarmės žodynas. Nebent tiktų prikišti, kam leidybą pavadino žodynu, jei būtų pakakę ir žodžio *žodynėlis*. Straipsnyje liko nepaaiškinta, kodėl žodyno mokslinis redaktorius, būdamas gerai susipažinęs su lietuvininkų kalba, nepaskatino savo bendradarbių sudaryti tikro žodyno. Negi šiam nedideliui kolektyvui trūko ryžto ar kvalifikacijos? Dabar vargu ar greitai atsiras kita tinkama proga sudaryti ir išleisti lietuvininkų tarmių žodyną, kuris kaip reikiant atskleistų šio savito regiono leksikos sistemą.

Parengti lietuvininkų tarmių žodyną iš tikrųjų labai nelengvas dalykas. Visų pirma dėl to, kad praktiškai imant neliko tomis tarmėmis kalbančių žmonių. J. Bukantis minėtame straipsnyje nurodė, kad 2012 m. vakarų žemaičių (vadinamųjų donininkų) šnektą Lietuvoje galėję kalbėti 105 žmonės (p. 9–10). Dar mažiau esą Mažojoje Lietuvoje

vartotos vakarų aukštaičių tarmės atstovų. 1945–1957 m. Klaipėdos krašte gerai mokančių savo tarmes lietuvininkų dar būta ne visai mažai. Antai pats menu 1949–1955 m. kelis tokius Kintų apylinkėje pažintus „šišioniškius“. Pačiuose Kintuose gyveno senas kintiškis Meškys, sąmoningas lietuvis, piktingasis jaunaisiais vietos gyventojais, kurie skelbėsi esą „tikri“ vokiečiai, nors jų seneliai vokiškai nemokėję. Užmiršau dviejų vietos gyventojų – vienas iš Kiškių kaimo (tada priklausė „Pažangos“ kolūkiui), kitas iš Vabalų kaimo – pavardes: jie taip pat gerai mokėjo savo gimtąją šnektą. Prisimenu prie Sakūčių (Sakuočių) gyvenusių Burmonienę. Ji mane nustebino klausimu, kaip dėsimė šieną į kupetas – „į kryžių“ ar „į kiaušį“.

Tada nebuvau tiek supratingas ir pajėgus – nesusipratau užrašyti tų žmonių pasakojimų, kurie būtų pravertę kaip tarminiai tekstai. Vis dėlto kai kas yra tai daręs. Antai dialektologė Elena Grinaveckienė man yra sakiusi, kad ji nemaža žodžių yra užrašiusi iš Smalininkuose gyvenusios Anės Karvelienės. Bene 1953 m. vasarą Minijos žemupio kaimeliuose lietuvių kalbos institutui medžiagos yra rinkęs Morkus Svirkas, tautosaką – Rusnėje ir Pakalnėje Jurgis Dovydaitis. Tikriausiai jų užrašai laikomi kokiuose rankraščiuose ir galėtų praversti kaip šaltinis aprašant Klaipėdos krašto šnektas. Reikia manyti, kad būta ir daugiau žmonių, rinkusių tarminę medžiagą tais metais Klaipėdos krašte. Taigi, gerai paieškosius, įmanoma rasti užrašytą gyvosios kalbos tekstą.

Aptariamojo žodyno pagrindinis šaltinis, iš kurio sudarytojos sėmėsi žodžius, yra publikuoti tekstai. Tačiau, peržiūrėjus pridėtą sąrašą („Sutrupinimai“, p. 19–23), kyla noras prieštarauti J. Bukančiui, kad pajėgta

„surinkti iš visų prieinamų rašytinių šaltinių visus Mažosios Lietuvos tarmių bei svetimų elementus ir sudėti juos į vieną leidinį“ (p. 16). Sakykime, ar sunkiai prieinamos Jono Basanavičiaus „Lietuviškos pasakos įvairios“, kurių I tome išspausdintos Augusto Šleicherio surinktos 35 pasakos. Leidinyje „Lietuvininkų žodis“ (1995 m.) paskelbti Martyno Grošiaus ir Viliaus Kalvaičio užrašytų pasakų

Didžiosios Lietuvos leidinių yra patekę nemaža neologizmų: *darbuotė* (p. 54), *draugystė* „draugija“ (p. 59), *neprigulmybė* (p. 126), *rėdytojas* „redaktorius“ (p. 162). Tuo labiau jokiai tarmei nepriklauso tarptautiniai žodžiai: *bujeris* (p. 46), *faktiniai* (p. 63), *forsuoti* (p. 64), *ipoteka* (p. 77), *komposteruoti* (p. 97), *kolektyvas* (p. 96), *telefonas* (p. 210), *tragingas* (p. 212). Jeigu kuris buvo užrašytas šiokioje ar tokioje šnektose,

(p. 136), *patvaikti* (p. 141), *penkšlys* „penkeris vaikūškštis“ (p. 141), *pietarlė* „prietaras“ (p. 144; jo nėra nė LKŽ), *šlitinėti* (p. 197). Įrodinėti, kad šie žodžiai ne germanizmai ir apskritai jokie skoliniai, rodos, nėra būtino reikalo.

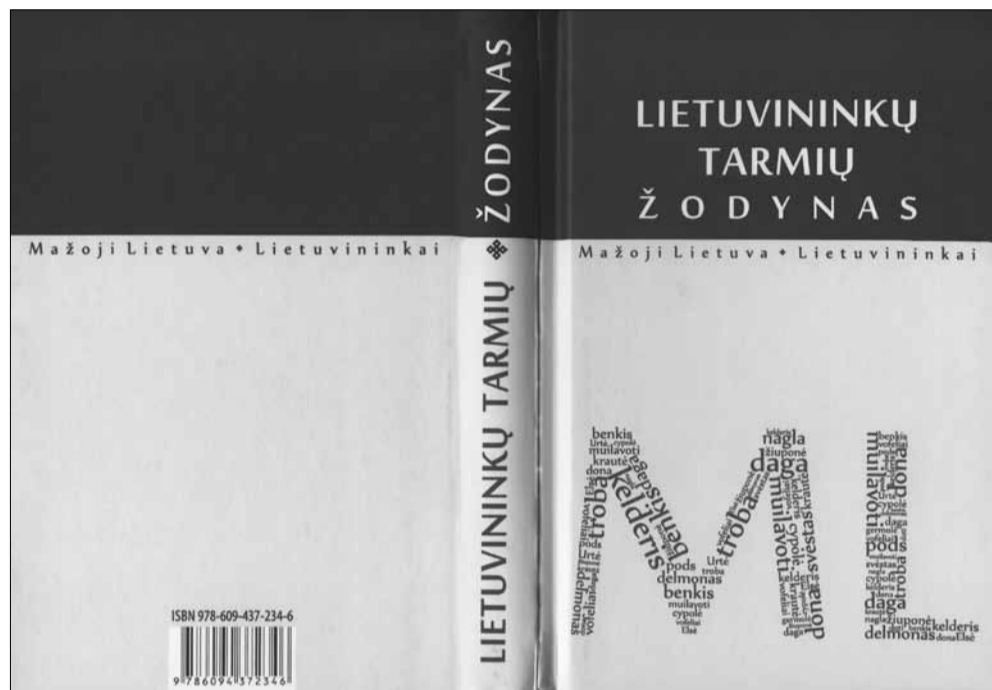
Aptariamame žodyne, matyt, aklaip pasitikinti šaltiniais, ne visai tiksliai pateiktos kurių ne kurių žodžių reikšmės. Kiek teko pažinti klaipėdiškių kalbą ir kaip rodo akademinis LKŽ, žodis *būda* vartojamas keliomis reikšmėmis, bet kad jis reikštų ir pastogę, sunku sutikti (p. 45). Štai kiti įtartina reikšme nurodyti klaipėdiškių žodžiai: *daiktas* ne laikas (p. 54), *grenzkartė* (tr. grenckartė) – ne pasienio kontrolė, o dokumentas (leidimas) eiti per sieną (p. 72). *Impilas* ne užvalkalas (p. 76), išmuguliuoti ne „nelegaliai įsigyti“ (p. 79), *miega* ne lauke supilti sėtiniai (p. 119), o tiesiog aruodas, *menturis* ne muštuvis (p. 118), *priesėdas* (naujadaras) ne pirmininkas (p. 154), o teismo tarėjas. Pasitaiko, kad žodis verčiamas vienaip, o jį iliustruojantis sakinyje rodo kitą reikšmę, pvz., *drūžė* „juosta“ (p. 60), o iš sakinio išieitu – gyvenamoji vietovė.

Reiktų taip pat pasvarstyti, ar visai teisingai

pateikiami kaip savarankiški leksiniai vienetai frazeologiniai ar į juos panašūs junginiai: *Didžioji žvėrinė* „Saturnas“ (p. 97), *Dievo rėdas* „dienotvarkė“ (?) ir *Dievo sluzba* „pamaldos“ (p. 57), *motinos kalba* (p. 121), *pietus snausti* (p. 145), *saldus vanduo* (p. 169), *slapta jūra*, *slaptas vėjas* (p. 174).

Žodyne kartais į vieną lizdą sudedami kaip antraštiniai keli žodžiai. Kai jie visai mažai skiriasi ir turi bendrą šaknį, lyg ir nėra rimto pagrindo tam prieštarauti, pvz.: *ramulikė*, *ramunilė*, *ramulėlė*, *ramunikė* (p. 160). Tačiau

■ Nukelta į 9 p.

Šilutės rajono savivaldybės Fridricho Bajoraičio viešosios bibliotekos išleisto „Lietuvininkų tarmių žodyno“ viršeliai

rankraščiai. Daugiau duomenų apie Mažojoje Lietuvoje užrašytų pasakų tekstus galima rasti „Mažosios Lietuvos enciklopedijoje“ (t. 3, 2006, p. 447). To laikmečio pasakų tekstai laikytini pagrindiniu šaltiniu tarmės leksikai. Dainos ir smulkioji tautosaka dėl savo specifikos ne visada sutampa su tarmei būdingu žodynu.

Mažosios Lietuvos šnektoms, manytume, didelę įtaką yra darę raštai kur kas didesnę negu Didžiosios Lietuvos tarmėms. Ir aptariamame žodyne nesunku atsekti nemaža žodžių, kuriuos vargu ar derėtų laikyti kurios lietuvininkų tarmės savastimi. Antai gal net iš

tai dar visai nerodo, kad jis tos šnektos žodis. Jie visi priklauso knyginės leksikos sluoksniui.

Šiame žodyne be reikalo laikomasi J. Bukančio nekritiškai minimo principo: „Žodžių kilmė nurodoma tik tada, kai ji buvo nurodyta bent viename šaltinyje“ (p. 18). Viena, tik dalies žodžių kilmės nurodymas gerokai sumenkina žodyno informacinę vertę. Antra, pasikliovus šaltinių pažymėjimais, keli žodžiai paskelbti germanizmais, nors, nebūnant nė etimologijos specialistui, negalima su tuo sutikti, kaip štai: *nuojėgus* (p. 128), *paragė* „dengta patalpa žvejų valtys galuose“

Mokslo populiarinimo projektuose – temų ir jų sklaidos įvairovė

Išibėgėja 11 mokslo populiarinimo projektų, kuriuos konkurso būdu atrinko ir remia Lietuvos mokslų akademija (LMA). Įmonės, viešosios įstaigos ir kitos organizacijos, pasitelkusios audiovizualines priemones – vaizdo klipus, radijo laidas, plakatus, konkursus, virtualias ekskursijas ir kitas – siekia originaliai ir patraukliai pristatyti mokslo svarbą ir pasiekimus, didinti mokslininko profesijos patrauklumą, skatinti tyrėjų ir visuomenės dialogą.

Projektų temos ir priemonės joms atskleisti itin įvairios. Lietuvių kalbos institutas rengia pirmąją kilnojamą edukacinę parodą svarbiausiems lituanistikos ir kalbotyros pasiekimams pristatyti. Jos eksponatai – kalbos žaislai, leidžiantys paliesti lietuvių kalbą rankomis. Pvz., vienas jų imituoja Didįjį lietuvių kalbos žodyną, tačiau jis turi ne puslapius, bet langelius, kuriuos atvėrus bus galima daugiau sužinoti apie įvairius lietuviškus žodžius. Parodą planuojama pristatyti ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje.

VšĮ „Mokslas ir menas“ kartu su partnere VšĮ „Istorinės žinutės“ kviečia apsilankyti keturiuose virtualiose ekskursijose po šiuolaikinės laboratorijas, mokslinių tyrimų centrus ir daugiau sužinoti apie saulės elementų gamybą, genų „karpymą“, istorinių pokyčių pėdsakus ir gamtinės įvairovės problemas. Kiekvieną ekskursiją sudaro vaizdo pasakojimas ir trys komiksai, leidžiantys žaismingai pristatyti informaciją. Visas ekskursijas apjungs bendras interaktyvus komiksas.

VšĮ „Artlor“ kuriama edukacinė vaizdo apybraiža sklaido

mitus apie klinikinius vaistų tyrimus. Daugeliui dažnai stinga elementariausių žinių apie vaistų kūrimą ir klinikinius tyrimus, jų reikšmę, galimą naudą ir riziką, pacientų teises. Vaizdo pasakojime savo įžvalgomis šiais klausimais dalijasi gydytojai, mokslininkai, klinikinių vaistų tyrimų dalyviai ir su jais nesudūrūsieji.

UAB „Inmodus“, siekdama didinti astronomijos mėgėjų gretas, ruošiasi skelbti dangaus kūnų fotografijų konkursą, atnaujina astronomijos mėgėjų portalą www.astronomija.info. Tikimasi, kad portale pateikti nesudėtingi praktiniai patarimai, kaip nepasiklysti dangaus skliaute, rasti norimą planetą ar žvaigždyną, paskatins daugiau žmonių išbandyti naktinius stebėjimus ir įminti dangaus paslaptis.

Nuo sausio mėnesio kiekvieną trečiadienio vakarą „Žinių radijo“ laidoje „Mokslas kuria pasaulį“ mokslininkai pasakoja apie savo atliekamus tyrimus, kuriamas pažangias technologijas, o verslininkai dalijasi patirtimi, kaip mokslo naujoves pritaiko praktiškai. UAB „AIM invest“ iniciatyva bus parengta daugiau kaip 20 tokių radijo laidų.

Dar viena įmonė – UAB „Friday Productions“ – trumpų filmų cikle atskleidžia, kas sieja mokslą ir skirtingas meno rūšis: muziką, dailę ir literatūrą. Mokslo populiarinimo filmuose nagrinėjama, kokią įtaką menas daro mokslui, kaip šiuolaikiniai mokslų tyrimai padeda pažvelgti į meną kitomis akimis.

Visi LMA remiami mokslo populiarinimo projektai bus įgyvendinti iki 2014 m. birželio vidurio. Jie finansuojami projekto „Nacionalinės mokslo populiarinimo priemonių sistemos sukūrimas ir įgyvendinimas“ lėšomis. Pagal šį projektą LMA taip pat parengė vaizdo pasakojimų ciklą „Mokslas iš arti“, leidžia mokslo populiarinimo dvylikos knygų seriją „Mokslas visiems“, vykdo kitas veiklas. Šių metų balandžio 15 d. 11 val. LMA vyks spaudos konferencija, kurioje bus pristatyta studija apie mokslo populiarinimo sistemą.

Projektas finansuojamas Europos socialinio fondo ir LR valstybės biudžeto lėšomis pagal 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 3 prioriteto „Tyrėjų gebėjimų stiprinimas“ priemonę „Žinių apie mokslą ir technologijas gilinimas ir sklaida tarp mokinių ir jaunimo bei lyčių lygybės moksle skatinimas“.

ANTROJI LIETUVIŲ TAUTOS ŠVENTĖ – 1920 m. kovo 20-oji diena (2)

Algirdas Mikas ŽEMAITAITIS

Pradžia Nr. 6.

Laikraštis „Lietuviška ceitunga“ [toliau – LC] rašo tik apie vasario 20 d. posėdį, bet nemini, kad dalyvavo ir iš Kauno grįžę Tautos tarybos atstovai. Naujai išrinktoji Tautos taryba (80 narių, 3 draugijų atstovai ir didis skaičius svečių) susirinko Klaipėdos „Viktorijos“ viešbutyje spręsti naujų veiklos uždavinių, nes dabar jau valdo nebe Vokietija, o Santarvė. Buvo perskaitytas Vydūno laiškas su linkėjimais, nes jis negalėjo atvykti. Išrinkta nauja *Direktorija*.

Apie PLTT posėdžius (1920 02 20–21), kuriuose buvo išrinkta nauja *Direktorija* (prezidentas A. Brakas), nutarta jungtis su Lietuva į vieną bendrą valstybę ir siūsti savo atstovus į Lietuvos VT, rašo laikraščiai TK, „Nauja lietuviška ceitunga“ [toliau – NLC] (perspausdinta iš „Prūsų lietuvių balso“). NLC skelbia: 21 februarį Klaipėdoje nulaikytame Tarybos posėdyje tapę sekasis nutarimas vienbalsiai priimtas: <...> tuojau neatidėliojant būtų vėl sujungtas su Lietuva į vieną bendrą valstybę <...>. Tam tikslui siūnčia tas kraštas savo atstovus į Steigiamąjį Lietuvos Seimą ir taipopat į laikinąją Lietuvos Atstovybę-Valstybės Tarybą.

Tikriausiai pats „Birutės“ redaktorius Jonas Vanagaitis (1869–1946) kritikuoja Tautos tarybą, kad ji nėra išrinkta sulyg slaptu, lygio ir tiesioginio balsavimo, todėl neturi teisės kalbėti Maž. Lietuvos lietuvių visuomenės vardu ir siūsti savo atstovų į Kauną.

Vaideliotis „Birutėje“ kritikuoja Tautos tarybą, kuri vasario 21 d. posėdyje priėmė nutarimą, kad be jokių išlygų tuojaus Klaipėdos kraštas būtų sujungtas su Lietuva, panaikinti muitų sieną, nors Taryba ir žada išrinkti komisiją, kuri parengs Steigiamajam Seimui prisijungimo sąlygas (jas svarstė birželio 26 d. ir liepos 15–16 d.). Svečias, dalyvavęs Tarybos posėdžiuose, taip pat smerkia pareiškimą prisiglausti prie Didž. Lietuvos „be jokių sąlygų“. Pagal atskaitą į Susivienijimą jau įsirašė beveik 7000 narių.

J. Vanagaičiui duoda atkirtį kažkoks Erelis, kad iš tų tavo paties išrinktųjų tarpo išstumtas budams pradėti vaitoti ir apmaudyties bei ardo lietuvių vienybę.

Ambasadorių konferencija Paryžiuje 1920 02 25 nusprendė, kad Klaipėdos krašto gyventojams tvarkant diplomatinis reikalus atstovaus Prancūzija.

1920 m. pradžioje Mažojoje Lietuvoje veikė 21 lietuviška draugija (iš jų 15 jaunimo), kurioms dabar išskyla naujų uždavinių ir siekių valdant prancūzams.

Šilutėje vasario 11 d. susirinkusios visos (4) krašto politinės vokiškos partijos, išskyrus krikščionių demokratų, nutarė veikti bendrai. Ten pat vasario 27 d. visos vokiškos partijos vėl susirinko ir priėmė nutarimą.

Pėtynčioj buvo Šilakarčiamoj visos politiškos Heimabundo partijos susijusios, kur direktoris Orłowski pranešė apie apolitiškąjį pasilaikymą šio atskirtojo krašto. Pagal „Dampfbootą“ buvo kalbama ir apie lietuvių darbus, ypač apie „Balso“ aštirus rašymus. Kalbėtojai barėsi, kad Lietuvių Taryba prašo atvirai prisiglaudimo prie svietimos žemės,

būtent prie Lietuvos, o tai dar pribuvime Lietuvos valdžios vietininkų, kurie šičion nieko darbo ne turį. Todėl šičion susirinkusieji vietininkai abiejų tautų, vokiečių ir lietuvių, sakė, kad toks darbas ardo pakajų tarp tų dviejų tautų šime krašte. <...> Vokiškai-lietuviškas heimabuntas ir Darbo Draugiję Nemuno žemės apolitiškųjų partijų.

NLC irgi rašo, kad Vokiškai-lietuviškas Heimabundas šiomis dienomis nulaikė susiejimą Šilakarčiamoje ir priėmė nutarimą, nesutikdamas su PLTT nutarimu jungtis prie Didž. Lietuvos.

LC skelbia vasario 21 d. Klaipėdoje PLTT vienbalsiai priimtą nutarimą. Ji trumpai pagal „Lietuvą“ informuoja, kad PLTT į VT išrinko keturis savo atstovus: dr. Gaigalaitį, Strėkį, Januką ir Lekšą. Lietuvos Vyriausybė savo vasario 27 d. posėdyje pareiškė, kad ji ir visuomenė yra pasiryžusios atsižvelgti į ypatingus Prūsų Lietuvos gyvenimo ir valdymo statomus išsuderėjimus ir sutartinai dirbti už Lietuvos valstybės ir gerovės reikalus.

PLTT savo pareiškimu Santarvei reikalauja perkelti muitų sieną, sujungti geležkelius, pašta, telegrafą ir telefonus su Lietuvos, leisti Lietuvos valstybei laisvai naudotis Klaipėdos uostu ir Nemuno upe. Toje pačioje LC iš „Lietuvos“ tas pats pateikiama tik plačiau ir pagal minėtus laikraščius gen. D. Odry tam nemato kliūčių, išskyrus muitų sienos perkėlimą ir geležinkelius, kurie dar priklauso Vokietijai. Ir NLC pagal „Lietuvą“ rašo, kad Prūsų Lietuvių Taryba prie talkininkų kreipė, prašydama senąjį muitų rubežių pašalinti ir už Nemuno nukelti ir t. t.

Visuomenės ir politikos dienraštyje „Lietuva“ iš Kauno rašoma, kad šiomis dienomis lietuvių padėtis Mažojoje Lietuvoje žymiai pakitusi lietuvių nenaudai. Kol nebuvo prancūzų, lietuviai jautėsi kaip tikri savo krašto šeiminkai ir su vokiečiais piliečiais sugyvenę gerai. Tačiau atėjus prancūzams ir „direktoriumą“ sudarius vien iš vokiečių reacionierių vokiečiai pakėlė galvas. Ir dabar prasidėjęs toks lietuvių persekiojimas, kokio dar nebuvo ir žiauriosios reakcijos laikais. Keli girti mėsininkų bernai, išnydyti valdininkų ir policijos, Šilutėje [kovo 15 d. – A. M. Ž.] įsibrovė į Mažosios Lietuvos Tarybos posėdžių salę viešbutyje ir grasindami su pagaliais ir lazdomis Tarybos narius bei svečiams, juos puolė ir tris taip sumušė, kad prireiktų gydytojo pagalbos. *Direktoriumas daugiau rūpinas, kaip vėl visą kraštą į savo rankas paimti, ne krašto pribrendusiais reikalais ir gyventojus maistu aprūpinti.*

Ką dar tuo metu rašė „Lietuva“? Kas gi yra Prūsų arba Mažoji Lietuva? Tai mūsų tautos atgimimo lopšelis, kur buvo visam pasauliui paskleistos visos dėl mūsų gyvybės kovotojų mintys. Iš ten švietė visai Lietuvai Dr. Basanavičiaus „Aušra“; iš ten skambėjo Dr. Kudirkos „Varpas“; iš ten žengė į Lietuvą Tumo „Tėvynės sargas“; iš ten plaukė po Lietuvą šimtai knygų knygelių, šaukusių prisikelti, mylėti tėvynę, tėvų kalbą ir papročius, ir iš ten pirmieji kontrabandininkai, rusų žandarų persekiojami, tūkstantis maldaknygių gabeno į Lietuvą, kad žmonės galėtų lietuviškai Dievą garbinti.

Kovo 17 d. Užsienio reikalų ministerijoje vyko konferencija dėl atskirtojo Mažosios Lietuvos krašto dabartinės padėties. Iš Užs. Reikalų ministerijos

Vienas iš keturių Prūsų lietuvių tautinės tarybos deleguotųjų į Lietuvos Valstybės Tarybą dr. Vilius Gaigalaitis

pusės dalyvavo ministeris prof. Volde-maras su viceministeriu P. Klimu, nuo Anglų misijos pulk. Wardas, nuo Prancūzų misijos pulk. Reboulis ir Mažosios Lietuvos Tautinės Tarybos 5 delegatai. Pastarieji plačiai išdėstė padėtį atskirtajame krašte. Nesant veik jokių kontrolės ant Nemuno, nepaisant gubernatorio Odry draudimo, maistas (javai, mėsa etc.) išvežamas į Vokiečių kraštą, ir daug kur trumpu laiku gresia badas. Miškai kertami ir visai išvežami į Vokiečių kraštą. <...> Kainos dėl to pakilo, darbininkų padėtis pasidarė nepakenčiama.

Politiniu atžvilgiu padėtis dar pasidarė biauressnė. Gubernatoris Odry pripažino vokiečių nelegaliniais prieš jam ateinant sudarytą Direktoriumą, ir į jo rankas padavė krašto laimę. <...> Lietuvių tarybos atstovai dargi nebuvo oficialiai gubernatorio Odry priimti, jam atvykus ir visa tai padaryta krašte, kuris turi būt pačios Santarvės nusprendimu atiduotas Lietuvai. <...>

Yra atsitikimų, jog senieji valdininkai draudžia mokyklose net religijų mokyti lietuvių kalba, kas buvo senųjų įstatymų leidžiama.

Mažlietuvių veikėjų kooptavimas į Lietuvos Valstybės Tarybą

1920 03 20 Kaune PLTT atstovai Vilius Gaigalaitis, Martynas Janukus, Kristupas Lekšas ir Jurgis Strėkys buvo iškilmingai kooptuoti į Valstybės Tarybą.

„Lietuvoje“ spausdinamos Valst. Prezidento Antano Smetonos, Valst. Tarybos Pirmininko St. Šilingo kalbos bei Antroji Lietuvių Tautos šventė – Mažosios Lietuvos su Didžiąja Lietuva susijungimas, kitame numeryje – Ministerio Pirmininko E. Galvanauskio kalba.

Uždarius iškilmingąjį V. Tarybos posėdį, „Metropolio“ viešbučio salėse Mažosios Lietuvos atstovams pagerbti

buvo paruošta vakarienė. Į tą iškilmingą istorinę vakarienę apsilankė Valstybės Prezidentas, V. Tarybos nariai, Ministeriai, Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius, Evangelikų vyskupas [kunigas – A. Ž.] Karolius von Mačiulskis, Vyriausiasis Kariuomenės vadas gen. Žukauskas, Valstybės Kontrolieris, misijų atstovai, spaudos atstovai, sostinės valdžios įstaigų atstovai ir atvykusieji iš kilmes Mažosios Lietuvos piliečiai. <...> Per vakarienę pasakyta 24 kalbos. <...> Rytojaus dieną katedroj buvo Žemaičių vyskupo atlaikytos iškilmingos pamaldos. <...> Iš katedros V. Prezidentas, V. Tarybos Pirmininkas, Ministeris Pirmininkas, Tarybos nariai, ministrai, valdininkai ir daug piliečių nuėjo, drauge su Mažosios Lietuvos atstovais, į evangelikų bažnyčią, kur evangelikų vyskupas Karolius von Mačiulskis taip pat laikė lietuvių kalba iškilmingas pamaldas ir pasakė pamokslą, pabrėžęs didžiausią Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susijungimo reikšmę.

Kovo mėn. 22 dieną Mažosios Lietuvos atstovai lankė valstybės įstaigas ir buvo pas Prezidentą pakviesti pietų.

NLC skelbia netiksliai žinutę iš daniško laikraščio, kuris perspausdina telegramą iš Kauno, kad penki draugšanareli lietuviškos draugystės tautiškos Tarybos Nemuno krašte tapė 21 mercą kaip draugšanareli lietuviškojo Parlamento užimti. Panašiai skelbia ir TK: Iš Kauno rašoma, kad 5 atstovai mažosios Lietuvos Tarybos tapė 21 mercą šlovny kaip deputiertai į Lietuvos Saimą Kaune priimti. – Iš to matoma, kad mažoji Lietuva taps su dideje Lietuva nors politiškai suvienyta. – Girdėsime, kas toliau nusiduos. Netiksliai atstovų kooptavimo datą ir skaičių nurodo ir NLC: Didžiosios Lietuvos Taryba priėmė 21 mercą Mažosios Lietuvos vietininkus į savo tarpą. Mažosios Lietuvos Atstovai Streky, Lekšas ir Janukus padavė Didžiosios Lietuvos Tarybai nutarimą, kuriuomi Mažosios Lietuvos vardan reikalauja, kad Mažoji Lietuva būtų prie Didžiosios priglaudžiama.

NLC pagal „Lietuvą“ rašo apie posėdį, kuriame Mažosios Lietuvos atstovai buvo priimti, tik vėl kartoja klaidingą datą – kovo 21 d. O laikraštyje LC apie posėdį spausdinama sutrumpintai pagal „Lietuvą“, tačiau yra klaidingos dviejų posėdžių datas kovo 22 ir 23 d., tačiau buvo tik vienas – kovo 20 d.

TK taip pat pagal „Lietuvą“ rašo apie posėdį, kuriame Mažosios Lietuvos atstovai buvo priimti 21 [klaidingai – A. Ž.] mercą ir iškilmingą vakarienę „Metropolio“ viešbutyje: Mažosės Lietuvos vietininkai (atstovai) buvo dabar į Kauną nukeliavę ir padavė Didžiosios Lietuvos Tarybai savo sutarimą dėl priglaudimą Mažosės Lietuvos. <...> Subatoj 20 mercą laikinoji Lietuvos sostinė Kaunas švente antrąjį

tautos šventė – butent Mažosės Lietuvos su Didžiąja Lietuvą susijungimo šventė.

Į VT priimti Klaipėdos krašto atstovai „Lietuvoje“ išspausdino padėką: Mes Lietuvos Valstybės Tarybos nariai, Mažosios Lietuvos, atstovai ir Mažosios Lietuvos Pranciškus Karevičius, Evangelikų Lietuvos sostinė abiejų Lietuvių susijungimo iškilmes, siunčiam savo širdingą aciu Jo Ekselencijai Žemaičių vyskupui Pranciškui Karevičiui ir Jo Ekselencijai Evangelikų vyskupui Karoliui von Mačiulskui, atlaikusiem iškilmingas pamaldas ir karštai prie Aukščiausiojo meldžiusiem laimint ir žegnot abi susijungusias šalis.

Ir toliau mes, Lietuviai, viena kalba, bet įvairiom apeiгом garbinsim mūsų Viešpatį, ir melsim už savo bendrą Tėvynę.

M. Jankus K. Lekšas J. Streky. PLTT atstovų kooptavimu į VT buvo labai nepatenkinti Klaipėdos krašto vokiečiai ir kai kurie provokiškai nusiteikę lietuvininkai. Klaipėdos Dampfboats ir Kl. Liet. Ct. rašo: Kaip jau pranešėm, buvo Prūsų Lietuvių Tautos Taryba neatsiklausus kitų šio krašto gyventojų visai savotiškai elgdamos keturius ponus Dr. Gaigalaitį, Strėkį, Lekšą ir Januką, į Kauną nusiuntusi dėl pristojimo prie Didžios Lietuvos Valstybės Tarybos. Žinoma, tapė šie ponai į šitą Tarybą iškilmingu būdu priimti ir laikė kalbas, lyg būtų jie teisėti vardan visų lietuvių kalbėti. <...> Skaitykim, ką gubernementas Nemuno šalies apie tai sako:

Guberneras niekadods niera Lietuvių Tautos Tarybai įvelyjęs, siūsti atstovų į Kauno Tarybos posėdžius.

Šitas neteisėtas elgimasi netur jokio zokainio pagrindo ir nei jokiū būdu negalįs įtekmės turėti ant ateities šio krašto, apie kurio likimą atsvera vien Santarvė.

Nepatikrintais duomenimis pagal Klaipėdos Dampfbootą, V. Gaigalaitis kreipėsi į D. Odry, tačiau negavęs leidimo, į Kauną nevažiavo ir po PLTT deklaracija [tikrai – A. Ž.] nepasirašė. Beje, V. Gaigalaitis kaip VT narys 1920 03 26 gavo nemokamą metinį 1 klasės geležinkelio bilietą.

Maž. Lietuvos prisijungimą sveikino įvairios organizacijos: Šakių apskrities Krikščionių demokratų partijos, ūkininkų sąjungos ir darbo federacijos maži ne šimtas narių atstovų, susirinkusių š. m. kovo 22 d. Šakiuose, sužinoję Mažosios Lietuvos prisidėjimą prie Didžiosios Lietuvos, prisiuntė Valstybės Prezidentui telegramą, reikšdami savo džiaugsmą ir sveikino Lietuvos Valdžią, pareikšdami tvirtą norą, kad kuo veikiau būtų išvaduotos visos atplėtosios Lietuvos dalys iš okupantų rankų ir taptų sujungtos į vieną kūną su sostine Vilniu.

Savivaldybių atstovų suvažiavimas Kaune kovo 17–19 d. siunčia savo broliams Prūsų Lietuviams, atsivadavusiems iš žiaurios teutonų letenos, kuri juos negailestingai spaudė 500 metų, kuo širdingiausį sveikinimą. Kurdami bendrai savąjį kultūrinį gyvenimą tikimės gausim iš jūsų, kaip toliau šioj sryty nužengusių mūsų brolių, daug patarimų ir paspirties. Tas bendras darbas duos daug naudos ir laimės visiems gyventojams, nuo šiandien jau nebesuskaldytos, bet sujungtos, mūsų, tėvynės.

Bus daugiau

Gyvenimo virsmai ir kelio vingiai atvedę pas DONELAITĮ

Kristijono DONELAIČIO 300-osioms gimimo metinėms

■ Atkelta iš 1 p.

sąrašui neužtektų jaučio odos, tačiau jau kuris metas jis neturi galimybės kirsti srities sienos, tad Karaliaučiaus krašto lietuviams vadovauti, srities lietuviukams etnokultūrinės stovyklas ir pažintines keliones į Lietuvą organizuoti yra priverstas iš Kauno.

Sigito protėviai iš tėčio pusės kilę iš Leipininkų Įsručio krašte ir tai jam turi didelės reikšmės kaip istorinio ryšio saitas su lietuvininkų žeme. Kadais tie protėviai turėjo Žvejones dvarą, kuriame augino trakėnų veislės žirgus. Didžiuojasi, kad šeimos herbe pavaizduota žirgo galva, medžioklės ginklai ir stilizuotas kryžius. Mamos protėviai taip pat gyvenę Prūsų Lietuvoje, Širvintos, Eitkūnų ir Mielkiemio apylinkėse.

Poetas jaustųsi didžiai pagerbtas

Tiek žinių trumpai pristatančių kelionės dalyvių, kadangi prie jų dar sugrįžime. Kaune mūsų laukė ir prisijungė dar keturi dalyviai, kuriems taip pat turime būti dėmesingi. Mat išvakarėse, kovo 27 dieną, Kaune vyko tarptautinė konferencija „Kristijonas Donelaitis šiuolaikinėje mokykloje: tradicijos ir novatoriškumas“, skirta K. Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms paminėti. Konferenciją organizavo Kauno miesto savivaldybės administracijos Švietimo, kultūros ir turizmo plėtros reikalų valdybos Švietimo ir ugdymo skyrius, Kauno pedagogų kvalifikacijos centras, Kauno lietuvių kalbos mokytojų metodinis būrelis, Kaliningrado srities lietuvių bendruomenė ir Kaliningrado srities K. Donelaičio kraštiečių klubas. Šio klubo prezidentė Olga Dubovaja yra K. Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms skirtų renginių darbo grupės prie Kaliningrado srities Kultūros ministerijos narė. Kaune vykusioje konferencijoje ji skaitė pranešimą apie K. Donelaičio kraštiečių klubą, pristatė taip pat į rusų kalbą išverstą knygą „Kristijono Donelaičio memorialas“.

Konferencijoje Kaune dalyvavo Rusijos rašytojų sąjungos Kaliningrado srities organizacijos pirmininkas, knygos „Prūsai. Rusiškai lietuviškas

motyvas“ autorius, K. Donelaičio memorialinio muziejaus apgynimo komiteto vadovas Borisas Bartfeldas. Jis yra fizikos mokslų daktaras, Imanuelio Kanto draugijos prezidentas, Kaliningrado regioninio visuomeninio kultūros fondo valdybos narys, poetas, verslininkas ir mecenatas, o Kaune skaitė pranešimą „K. Donelaičio „Metai“ Kaliningrade“. Dar pridursime, kad B. Bartfeldas yra karštas Karaliaučiaus pilies atstatymo entuziastas, kuo kovo 21 dieną galėjo įsitikinti Valdovų rūmų Vilniuje lankytojai, kai garbusis svečias skaitė pranešimą „Karaliaučiaus centro istorinės aplinkos fragmentų atkūrimas kaip miesto ekonominės plėtros paskata“.

Trečia viešnia iš Karaliaučiaus – Rūta Daujotaitė-Leonova. Ši darbšti lietuvių kalbos mokytoja, poetė, vertėja į rusų kalbą išvertė K. Donelaičio „Metus“, taip pat Napalio ir Laimutės Kitkauskų knygą „Kristijono Donelaičio memorialas“. Būtent šiems dviems vertimams buvo skirtas ir jos pranešimas Kaune.

Kadangi mūsų pasakojimas išsiliejo tegu ir į glaustą, bet ir renginio Kaune pristatymą, tai paminėsime kitus plenarinius posėdžius pranešimus. Laimutė Kitkauskienė kalbėjo apie knygą „K. Donelaičio memorialas Tolminkiemyje“, Maironio literatūros muziejaus direktorė Aldona Ruseckaitė pristatė Maironio mintis apie K. Donelaitį, o šio muziejaus Seniausios literatūros skyriaus vedėja Audronė Gedutienė supažindino su K. Donelaičio rinkiniu ir paroda poeto jubiliejui muziejuje. Mūsų geras pažįstamas Sigitas Šamborskis savo pranešimą skyrė lietuvių išsaugojimo reikalams K. Donelaičio žemėje.

Konferencijos darbo grupėse metu turėjo kur pasireikšti Kauno gimnazijų ir mokyklų mokytojai. Susikaičiavau šešių gimnazijų mokytojų ir devynių įvairaus lygmens mokyklų mokytojų pranešimus. Visų tų pranešimų klausydamasis ir apie savo būrus girdėdamas Donelaitis tikriausiai būtų jautęsis didžiai pagerbtas, ko gero, ir sugraudintas. Juk nepaisant viso, atrodytų, tiesmukiškumo, kai reikia, tai kartais net pernelyg stipraus iš peties rėžto žodžio, būrų, o šiandien ir visos Lie-

Kelionę į Tauragę pradėjome istorinės atsparos pasisėmę Raudondvoryje: Valerija Bartfeld, K. Donelaičio draugijos pirmininkas Napaleonas Kitkauskas, Karaliaučiaus srities lietuvių bendruomenės pirmininkas Sigitas Šamborskis, enciklopedininkas Algirdas Matulevičius, Kaliningrado srities K. Donelaičio kraštiečių klubo prezidentė Olga Dubovaja ir Rusijos rašytojų sąjungos Kaliningrado srities organizacijos pirmininkas Borisas Bartfeldas

tuvos poetas buvo nepaprastai jautrus ir pažeidžiamas.

Lageris apdovanojo aukštąją poeziją

Kelias iki Kauno ir Tauragės nepailgo. N. Kitkauskas iš atminties skaitė eilėraščius lietuvių ir rusų kalbomis. Stebėtina atmintis, o dar labiau stebėtina tos poezijos gelmė ir kartu erdvė. Žinojau, kad tie eilėraščiai – tai Mordovijos lageryje praleistų metų intelektualinis palikimas. Šiuo atveju neironizuojau, kadangi Mordovlage kalintas mūsų ir kitų tautų intelektualinis žiedas. Buvo

nemažai mokytojų, humanitarinio išsilavinimo šviesuolių, kurie ir pasiūlė jauniausiam lagerio kalinamajam gimnazistui Napaliui daugiau skaityti ir mintinai mokyti eilėraščių – taip būsią lengviau išverti pagal garsų 58 straipsnį – už antitarybinę veiklą tuos dešimt jam atseiktų metų.

Buvo taip. Napaleonas Kitkauskas mokėsi Utenos gimnazijoje, o 1947 m. gruodžio 6 dieną šešiolikmetis NKVD buvo suimtas. Ne vienas, o kartu su kitais geriausiai gimnazistais pateko į belangę. Mat už talkininkavimą okupantams buvo nušautas gimnazijos

direktorius. Sovietų saugumui reikėjo pademonstruoti tarnybinį uolumą, tad pradėta suiminėti vyresnius gimnazistus. NKVD puikiai naudojo metodus, kaip išmušti įtariamųjų prisipažinimus, tai tuos metodus kūrybiškai pritaikė: mušė gimnazistus tiek, kad kone visi prisipažino nebūtais nusikaltimais. Girdi, buvusi slapta organizacija, o jos nariai iš kepurės traukė burtus, kuriam šauti į direktorių. Sukurpta byla, vyko „teismas“. Pora „prisipažinusių“ nuteisti po 25 metus, kiti neprisipažinę gavo po 10 metų. Vėliau paaiškėjo, kad mokyklos direktorių nušovė partizanai, bet teismo nuosprendžiai gimnazistams atšaukti nebuvo. Tik po Stalino mirties Napalys grįžo į Lietuvą 1954 metais, praturtėjęs klasikų puikiais eilėraščiais, kurių ligi šiol nepamiršta ir kone kiekvieną gyvenimišką situaciją gali apibūdinti eilėmis. Toks tad buvo pirmasis, akivaizdžiai humanitarinio pobūdžio Napalio gyvenimo universitetas.

1955 m. sugebėjo įstoti į Kauno politechnikos institutą (dabar Kauno technologijos universitetas), aišku, palaikant rektoriui prof. Kazimierui Baršauskui. 1960 m. institutą baigė, įgydamas inžinieriaus statybininko diplomą. Pradėjo dirbti mokslinėse restauracinėse-gamybinėse dirbtuvėse, savo tolesnį profesinį gyvenimą susiejo su restauratoriaus darbu, 1980 m. apsigynė kandidato disertaciją iš architektūros mokslų. Nuo 1993 m. Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ Architektūros tyrimų skyriaus vadovas. Tapo K. Donelaičio draugijos, Tautos fondo atstovybės Lietuvoje pirmininku.

Vardyti N. Kitkausko atliekamus architektūrinius tyrimus, suprojektuotus objektus, vadinasi, atsidurti faktografijos lauke, kurį įveikti pavyktų nelengvai. Todėl apsiribosime reikšmingiausiais darbais. Pirmiausia

Sigitas Šamborskis, Napaleonas Kitkauskas, Borisas Bartfeldas, K. Donelaičio „Metus“ į rusų kalbą išvertusi Rūta Daujotaitė-Leonova ir Algirdas Matulevičius

Napalys Kitkauskas Borisui Bartfeldui aiškina įvairių stilijų architektūroje naudotus plytų rišimo būdus, šalia Algirdas Matulevičius

Vienintelis autentiškas K. Donelaičio laikų statinys – restauruotas klebonijos pastatas, kurį statė Donelaitis, ir jame gyveno su žmona Ana Regina

K. Donelaičio memorialo muziejuje Tolminkiemyje galima rasti Donelaičio patarimus mūsų laikų žmogui

tai K. Donelaičio memorialas Tolminkiemyje ir Lazdynėliuose (1970–1988), Vilniaus arkikatedros bazilikos tyrimai (1968–1986), jos remonto projektavimo ir priežiūros darbai, Vilniaus Žemutinės pilies Didžiųjų kunigaikščių rūmų liekanų architektūros tyrimai (1987–2001), Lietuvos valdovų rūmų atstatymo projekto bendraautoris (1995–2010). N. Kitkauskas buvo vienas iš keturių asmenų, 1985 m. suradusių Vilniaus katedros lobyną, kurį sudarė 189 meno vertybės. Romualdas Budrys, Juozas Stasiulaitis, Stasys Čipkus ir Napalyns Kitkauskas išsaugojo paslaptį, lobynas nebuvo išvežtas iš Lietuvos, tapo vienu svarbiausių nacionalinio paveldo objektu.

Neperdedant galima pasakyti, kad N. Kitkauskas visada buvo svarbiausių Lietuvos paveldosaugos objektų tyrinėjimo, restauracijos ir atkūrimo epicentre. Iškart pasakysime, kad sukauptų poezijos išteklių jam pakako užpildyti tarpams tarp diskusijų tiek važiuojant į priekį, tiek grįžtant atgal. Grįždami išklausėme Džordžo Bairono poemos geroką ištrauką rusiškai, nuskambėjusią labai šiuolaikiškai ir aktualiai. Tikra poezija nesensta, ar būtų Donelaičio, Bairono ar Lermontovo. Gerai, kai yra kas tą primena.

Ugnies įliejo į diskusijas

Kaune prisijungė Boriso Bartfeldo vairuojamas automobilis su jau spėtomis pristatyti viešniomis iš Kaliningrado. Nepaminėjome tik kartu važiuosius B. Bartfeldo dukros Valerijos. Pasukome Jurbarko keliu panemuniais, aplankėme ir dešiniajame Nemuno krante stūksančias rezidencines pilies – Raudondvario, Raudonės, Panemunės (pastaroji literatūroje dar vadinama Vytėnų ar Gedgaidų pilimi). Iš gėdos rautis neteko, visur tvarkinga, prižiūrima. B. Bartfeldui tai buvo papildomo įkvėpimo šaltinis, rengiantis tolesnėms diskusijoms dėl Karaliaučiaus pilies atstatymo, o Olga Dubovaja prie Raudonės pilies nusilenkdama pagerbė ten palaidotų žuvusių tarybinių karių atminimą.

Užteko laiko ir diskusijoms. Napolys operatyviai spėjo atšviesti Bernardo Aleknavičiaus tos pačios kovo 28-os dienos straipsnį „Kristijonas Donelaitis KGB gniaužtuose“ iš katalikiškos minties laikraščio „XXI amžius“, kuriame autorius piktinasi daugeliu dalyku. Pirmiausia, nesutinka, kad po Tolminkiemio bažnyčios griuvėsiais rastieji ir mokslo autoritėtį identifikuoti kaip K. Donelaičio palaikais, išties yra jo palaikais. B. Aleknavičiaus manymu, poeto palaikų reikėję ieškoti visai ne po bažnyčios griuvėsiais, bet gamtos prieglobstyje, o pagal esą klaidingai identifikuotą kaukolę Vytauto Urbanavičiaus

atkurtasis poeto atvaizdas naudojant antropologo Michailo Gerasimovo metodą tėra „negyvas, be išraiškos modelis. <...> Šį buką, bemintį, apatišką veidą negalima teikti kaipo didžiojo tautos poeto autentišką atvaizdą... Tai prof. Vandos Zaborskaitės žodžiai („Pergalė“, 1984 m. Nr. 1), kuriuos straipsnio autorius cituoja. Todėl jam nepatinka ir K. Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms Lietuvos pašto išleistas dailininko Mindaugo Gribauskos sukurtas pašto ženklas su poeto atvaizdu, o labiausiai nepailstantį kovotoją už poeto atvaizdo autentiškumą Bernardą piktina faktas, kad į K. Donelaičio palaikų paieškų komisiją buvo pasitelktas Juozas Albinas Markulis-Erelis. Išties tai tamsi asmenybė: KGB agentas, nusisūstas į Lietuvos partizanų vadovybės štabą, įvykdė pragaištingą Lietuvos patriotams užduotį, kurios rezultatas – daugelio pasipriešinimo Sąjūdžio dalyvių žūtis arba Sibiro „gulagai“. Sunku susitaikyti su tuo, kad į K. Donelaičio palaikų paieškų komisiją pasitelkto medicinos eksperto nešvarios rankos lietė lietuvių tautos genijaus palaikus. Šia prasme sunku su B. Aleknavičiumi nesutikti, tačiau yra dalykų, dėl kurių kelionės į Tauragę dalyviai su gerbiamuju autoriumi galėtų gerokai padiskutuoti, o dėl kai kurių teiginių ir prieštarauti.

Galima sutikti, galima ginčytis, bet B. Aleknavičiaus publikacija uždavė ir tam tikrą diskusijų kryptį bent jau mūsų automobilyje, nes aptarti buvo ką. Pats N. Kitkauskas – autentiškas tų įvykių dalyvis, K. Donelaičio memorialo kūrėjas, A. Matulevičius – Mažosios Lietuvos žinovas, o S. Šamborskis – dabarties to krašto realijų savaip ekspertas. Taigi iš nuomonių sankirtos galima išrutulioti pakankamai patikimą vaizdą diskutuojant daugeliu klausimu. Gilinantis į bet kurią temą labai praverčia kritiškas žvilgsnis, nes tai mokslinio pažinimo varomoji jėga. Kad pažinimo geismo neturėtų slopinti net ir didelių autoritetų aura, mums primena itin pamokanti istorija su klebonijos pastatu Tolminkiemyje. Išankstinė nuomonė kartais iš tiesos kelio išmuša net ir garbius mokslo vyrus.

Kaip išdygsta ir išveša klaidos

Už tai, kad Tolminkiemyje pavyko išsaugoti vienintelį Donelaičio laikų autentišką pastatą, pirmiausia turime būti dėkingi Leipzigo universiteto profesoriumi Francui Tecneriui (Franz Tetzner), kuris 1896 m. lankėsi Tolminkiemyje. Domėjosi įvairiapuse K. Donelaičio veikla, turėjo galimybės patyrinėti ir gausų Tolminkiemio bažnyčios archyvą, už tai dėkojo tuometiniam šios bažnyčios klebonui Hugo Freibergui (Freyberg). F. Tecnerį stebi-

no, kad tuo archyvu nesusedomėję nei L. Rėza, nei A. Šleicheris, nei G. Nesselmanas. Prieš Tecnerio akis iškilo „daugybė naujų nacionalinio poeto (Nationaldichter) šaltinių“. Juos ne tik buvo lietuvių poeto ranka, bet ir kai kurie jo vartytų, paskutiniaisiais gyvenimo metais prirašytų lapų puslapiai dar buvo sulipę nuo pabarstyto smėlio, kuriuo buvo sugeriamas rašalas. Kai kuriuose puslapiuose F. Tecneris rado net vieną kitą žilą plauką, kurie mūsų laikų kriminalistams ir genetikams galėtų būti tikras lobis. Pagal plaukus būtų galima nustatyti jų ryšį su identifiikuotais palaikais, atkristų abejonės, ar rastieji palaikai tikrai poeto.

F. Tecneris rinko duomenis ir apie Tolminkiemio bažnyčias. Donelaičio laikais pastatytoji – tai trečioji bažnyčia, Zalcburgo statytojų užbaigta 1756 m., o pašventinta 1764 metais, taigi laikais, kai ten klebonavo Donelaitis. Bažnyčios varpinė užbaigta statyti tik 1820 m., taigi Donelaičiui pažvelgti į tolumoje dunksančią Romintos girią ir į Lietuvos pusę bent jau iš šios varpinės neteko. Poetas veikiausiai į tolius galėjo pasidairyti iš prieš tai čia stovėjusios varpinės.

Tuo pačiu priminsime, kad pirmoji bažnyčia Tolminkiemyje statyta 1589–1601 m., ji buvo perstatyta kartu su varpine 1682 metais. Būtent šioje antroje bažnyčioje sielovados darbą pradėjo klebonas K. Donelaitis, 1743 m. perėmęs Tolminkiemio parapiją.

F. Tecneris 1902 m. išleido knygą „Slavai Vokietijoje“, kurioje pateikė Tolminkiemio piešinį su Donelaičio laikų bažnyčia, klebonija ir našlių namais. Piešinys pateikė svarbių žinių iš XIX a. pabaigos Tolminkiemio, kuris tikriausiai panašiai atrodė ir ten klebonaujant Donelaičiui. Tačiau šis piešinys suklaidino ir kai kuriuos vėlesnius tyrinėtojus. Ant kabliuko užkibo žymusis bibliografas profesorius Mykolas Biržiška, 1927 m. Kaune išspausdinęs knygelę „Duonelaičio gyvenimas ir raštai“. M. Biržiška perspausdino F. Tecnerio piešinį, bet sutrumpino užrašą po juo. Pedantiškasis F. Tecneris buvo užrašęs „Tollmingkemen. Našlių namai ir bažnyčia. Iš kairės viršuje – klebonija (die Pfarre). Donelaičio laikais abu gyvenamieji namai buvo dengti šiaudais, bet visa kita, iš esmės, liko nepakitę.“ Tai štai M. Biržiška gal taupydamas popierių užrašą sutrum-

pino taip, kad skaitytojai suprato, jog klebonija, kurioje gyveno poetas, ir yra paveikslas priekyje stovintis pastatas – neišlikę Donelaičio statyti našlių namai, kuriuose po poeto mirties gyveno ir jo žmona Ana Regina, buvo pavadinti klebonija.

Kur galėjusi būti klebonijos pastato vieta suko galvas restauratoriai. Sigitas Lasavickas, sudarinėdamas 1960 m. Tolminkiemio bažnyčios aplinkos planą, manė, kad klebonija galėjo stovėti bažnyčios šventoriuje, kur buvo aptiktos mūrinio statinio liekanos. Tačiau 1967 m. darbą pradėjusiai K. Donelaičio palaikų paieškų komisijai, matyt, ne klebonija rūpėjo. Net ir 1977 m. išleistoje K. Donelaičio „Raštų“ knygoje perspausdinant F. Tecnerio Tolminkiemio piešinį klaida nebuvo ištaisyta, nors visa jėga tuo metu buvo atstatoma Donelaičio perstatytoji Tolminkiemio bažnyčia.

Galima įtarti, kad restauratoriai ne itin ir stengėsi kelti klebonijos pastato klausimus. Tyla – geriausia byla, kartaus patyrimo ne kartą pamokyti stengėsi dirbti tyliai ir pernelyg neišsišokdami. Užtektų prisiminti istoriją su Trakų salos pilimi, kai praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio pradžioje buvo nutraukti atstatymo ir restauravimo darbai. O čia dar dirbant Rusijos Federacijai priklausančioje Kaliningrado srityje – ar mažai kas.

Bet upės tėkmės nesustabdysi. 1979 m. Vincas Kuzmickas ir Vytautas Vitkauskas žurnale „Pergalė“ (Nr. 3) išspausdino straipsnį „Menant Donelaičio mįslę“, kuriame rašė, kad F. Tecnerio knygoje „Slavai Vokietijoje“ Tolminkiemio piešinyje esanti pavaiduota ir klebonija, tik reikia gerai perskaityti to piešinio vokiškai pateiktą pavadinimą. Perskaitęs šį straipsnį, Tolminkiemio bažnyčios atstatymo projekto vadovas N. Kitkauskas iškart suprato, kad klebonijos pastatas

yra išlikęs – į šį pastatą jau anksčiau atkreipęs dėmesį. Tai ir turėtų būti K. Donelaičio laikų klebonija. Baigiant Tolminkiemio bažnyčios atstatymo darbus ir rengiantis į Tolminkiemį grąžinti Donelaičio palaikus, N. Kitkauskas apie išlikusį pastatą 1979 m. balandžio 23 d. užsiminė akademikui Kostui Korsakui, K. Donelaičio palaikų paieškų komisijos pirmininkui. Šis akimirksniu lyg sutriko, susimąstė, o paskui pasakė, kad šio klausimo į viešumą kol kas nekelsime – kol nebus atidarytas atstatytoje bažnyčioje K. Donelaičiui skirtas muziejus.

Sunku patikėti, kad nebūtų skaitęs straipsnio žurnale „Pergalė“. K. Korsakas mąstė kaip funkcionierius, gerai žinantis sistemos veikimo principus ir nujauciantis, kur gali tykoti pavojai. Juk ir į N. Kitkausko žodžius po kurio laiko pasakė: iš griuvėsijų atstatėme bažnyčią, o dabar paaiškėjo, kad išliko autentiškas K. Donelaičio pastatas. Jeigu apie jį būtume žinoję anksčiau, tai bažnyčios būtų nereikėję atstatinėti, muziejų įrengtumėme klebonijos pastate. N. Kitkauskas bandė švelninti: anksčiau apie autentišką pastatą nieko nežinojome, naujausi tyrimai davė naujų rezultatų... K. Korsakas mostelėjo ranka: dabar ruoškimės Donelaičio palaikų pervežimui į Tolminkiemį.

Kai kas sėdintis aukščiau istoriją su klebonijos pastatu galėjo suprasti ir kaip sąmoningą vedžiojimą už nosies. Arba kaip kompetencijos stoką – geriausiai atveju. K. Korsakas veikė pagal seną išmintį: geriau žvirblis saujoj, negu... Protingai išlaukus ateis metas ir didesniai laimikiui – Donelaičio ir tautos labui.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

O gal tai donelaitiškos išminties šulinys Tolminkiemyje?

IŠ UŽMARŠTIES

PEDAGOGIKOS ISTORIKAS, TAUTINĖS MOKYKLOS KŪRĖJAS

Giedrė BULOTAITĖ

...kaip svarbu ir reikšminga, kad žmogus gyvenime yra savo tikroje vietoje, žino savo tikslą, pareigas ir vykdo jas nenukrypstamai, atiduodamas visas savo dvasios jėgas.

Jonas Murka

Tikrai nėra lengva 2013 m. jaunam, fiziškai sveikam mokytojui surasti save ir degti šiuolaikinėje mokykloje, bet tikriausiai dar sunkiau įsivaizduoti, kaip liepsnoti trisdešimt šešerius metus tautinės mokyklos ir pilietiškos, brandžios asmenybės kūrimo idėja, uždegti ir patraukti paskui save kitus, esant trapios sveikatos, o iš tų metų net keturiolika – visiškai priklausytam prie patalo?.. Toks mokytojas gyvena ir kūrė Šiauliuose. Šešerius metus (1909–1915) jis mokytojavo pradžios mokykloje Auksučiuose, penkiolika metų (1918–1931) dėstė, inspektavo, buvo Švietimo Ministerijos skiriamas egzaminuoti Šiauliuose, Dotnuvoje, Panevėžyje, Kaune, Palangoje ir kitur, dvejus metus (1916–1918) mokytojavo, skaitė paskaitas ir pats studijavo Petrograde, Voroneže, o visą brandų gyvenimą (1909–1945) – kūrė, rašė, skubėjo... Parašyti ir išleisti gausybę vadovėlių, diktantų knygų ir mokslinių straipsnių gulint, esant be vienuolikos kairės pusės šonkaulių visišką negalios ligoniu, drįstu teigti – tikras didvyriškumas!

2014 m. spalio 21 d. sukaks 125 metai, kai gimė Jonas Murka (1889–1945) – mūsų pedagogikos novatorius, intelektualas, kuklus ir kilnus žmogus, pirmojo metodikos vadovėlio Lietuvoje ir pirmosios Lietuvoje strateginės programinės visa apimančios sistemos – šešių privalomų mokyklos skyrių ir tam skirtų vadovėlių autorius, pirmojo civilinio teikimo 1928 m. Gėdimino IV laipsnio ordino kavaliarius, visas savo jėgas ir gyvenimą paaukojęs Švietimo idealų įtvirtinimui.

J. Murka buvo talentingas, tvirtai žinantis savo kelią ir titaniškai darbštus. Per vienuolika metų, kol sirgo ne taip sunkiai, J. Murka parašė ir išleido knygas: „Lietuvių kalbos vadovėlis: pirmasis raštas“ (1914–1917), vadovėlį „Vaikų darbymečiui“ (6 d. 1916–1934, 37 laidos), „Metodikos etidai“ (1919), „Lietuvių kalbos vadovėlis“ (3 d. 1917–1930, 13 laidų), „Naujas darbas: elementorius“ (1924–1928), „Diktantai“ pradžios mokyklai ir pirmosioms vidurinės mokyklos klasėms (1925–1933, kelios laidos), „Mažasis lietuvių kalbos vadovėlis“ (2 d. 1928–1934, 4 laidos), „Diktantai“ abiem „Mažojo lietuvių kalbos vadovėlio“ dalims, „Naujas darbas: daiktų pažinimo skaitymai“ (1928–1933).

Apie J. Murkos vadovėlį „Vaikų darbymečiui. I-jam pradžios mokyklos skyriui“ (1928) N. Palaimaitė 1989 m. rašė: „...tai pirmieji aplikacijos pavyzdžiai to meto Lietuvos pradžios mokyklos vadovėliuose. Taigi ugdant vaikų kūrybinius sugebėjimus aplikacijų (plėštytų, karpų ir kombinuo-

tų – G. B.) panaudojimo prioritetą priklauso J. Murkai.“

J. Murkos požiūris į literatūrinį lavinimą ryškiausiai atsiskleidžia jo nebaigto vadovėlio „Raštų kūrimo teorija“ (apie 167 p.) rankraštyje, saugomame Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje. Šis literatūros teorijos vadovėlio rankraštis kreipė lietuvių literatūros interpretavimą į moderniausias tuo metu literatūros mokslo kryptis, kurios, pasiremiant V. Diltėjumi, H. Bergsonu, asmenybės ugdymą siejo su meno kūrinio išgyvenimu, su tiesioginiu meno poveikiu suvokėjui – mokinio savarankiškumo ir kūrybingumo skatinimu. T. Bukauskienė teigia: „...tenka tik apgailestauti, kad J. Murka vadovėlio neužbaigė. Jau ir rankraštis rodo, kokią įdomia linkme jis galėjo pakreipti ne vieno mokytojo darbą“ (Gimtas žodis. 1989 Nr. 10, p. 22–25).

J. Murka garsėjo ne tik kaip vadovėlių autorius, bet ir kaip publicistas, įvairiuose žurnaluose išspausdinęs per keturiasdešimt straipsnių. Juose kėlė fundamentalias mokymo kryptis, turinio ir metodų problemas. Tai straipsniai apie Tautos mokyklą – lietuvišką pozityvistinę (1918–1923) ir formalistinę (1923–1936), kovą su vaikų nusikalstamumu (1934), Lietuvos kultūros kryžkelę – gerų ir prastų knygų platinimą, svetimų kalbas mokykloje, naivųjį realizmą vaikų literatūroje, mokyklų inspekciją (1935), mokytojų darbo sąlygas ir darbo kokybę (1936), asmenybės ir snobizmą (1937), inteligentijos ugdymą, demokratijos tragediją (1938), pilietinės visuomenės kūrimą ir kt.

Dar viena sritis, kurioje ryškiai suskambo J. Murkos balsas, tai straipsniai (su žemėlapiais) parašyti 1941–1943 m. – „Rytų Lietuvos ir valstybės klausymais“ ir studija „Lietuviai Vilniaus krašte“. Vokiečių okupacijos metais jį aplankė žinomas to meto Lietuvos veikėjas Visuomis, propagavęs senovės lietuvių tikėjimą. „...Jis (Visuomis – G. B.) išvaikščiojo Gudijos ir Lenkijos lietuvių gyvenamąsias saleles, rinkęs visus duomenis apie juos – jų gyvenimą, kalbą, lietuviškąsias gyvenvietes, jų švietimą, ir jų lietuviškumą“, – rašė savo prisiminimuose tuomet tėvui talkinusi G. Murkaitė. Žinias, surinktas iš įvairių knygų (latvių, gudų, ukrainiečių, lenkų, rusų, vokiečių ir kt.) ir atvežtas Visuomio, J. Murka panaudojo ir savo studijoje apie Rytų Lietuvos etnografines ribas.

1989 m. Laimos Grumadienės publikuotame straipsnyje „Lietuvybė Rytų Lietuvoje“ (Literatūra ir menas, 1989 09 02) minimas „nežinomas au-

torius“ ir vėliau publikuota jo studija „Lietuviai Vilniaus krašte“, pasirašyta slapyvardžiu „Vilniškis“. Tais pat metais Bronys Savukynas padarė klaidingą prielaidą, kad šios studijos autorius galėtų būti Rapolas Mackonis (Mackevičius, 1900–1982). Tuomet sakiau B. Savukynui, kad ši ir kitos studijos Rytų Lietuvos tema yra parašytos mano senelio J. Murkos. Studija rašyta jau sunkiai sergant džiova, talkinant dukrai Gražvydai (1923–2004) ir 1941 m. bir-

antrą – 1944 m., deja, dėl karo ir sovietinės okupacijos neišleistas. Visą 1952–2013 m. laikotarpį šį veikalą – it milžinišką banginį – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštyne „lesinėjo“ diplominių darbų, doktoratų ir naujų tautinės mokyklos koncepcijų kūrėjai. Nors nuo paskutinių pažadų (1989) tinkamai įamžinti mokslininko, pedagogikos istoriko atminimą praėjo net 25 metai, iš kurių 23 nepriklausomoje valstybė-

atsilikimą švietimo srityje ir susilygins su labiausiai išsivysčiusiomis Vakarų Europos valstybėmis.

Be švietimo ir bendrųjų kultūros reikalų J. Murką neramino Administracinio teismo klausimas, kurio vaidmenį kovoje su visuomenės korupcija aiškino kaip būtiną valstybės egzistencijos sąlygą, nes be jos – „veltui muziejai, pedagogikos, kultūra – supūsimė iš vidaus ir sugriūsimė iš apačios, pirmon galvon nukentės vyresnioji inteligentija, ką ir dabar ji pradeda just“.

Jonas Murka gimė Juodžiūnuose (Kupiškio r.) Simono Murkos (1848–1923?) ir Karusės Žiukaitės (1854? – 1908?) šeimoje. Tėvas buvo raštingas, šviesus žmogus, artimai bendravęs su Jurgiu Bielinu. Juos siejo ne tik bičiulystė, bet ir kilnus knygnešio darbas. Šeimoje augo keturi vaikai. Anksti džiova mirė motina ir brolis Juozas, gabus literatas, žurnalistas, Voroneže redagavęs satyros žurnalą „Varna“. Gelbėdamas likusius vaikus, tėvas, ieškodamas saugesnės gyvenamosios vietos, su šeima traukėsi vakarų pusėn, ir nusipirko Biliūniškių vėsenėdį Papilės miestelio (Akmenės r.) pašonėje. Bet liga pasivijo, mirė tėvas, o netrukus – brolis Viktoras (1889–1924?) ir sesuo Emilė.

Jonas nuo vaikystės buvo gležnas, silpnos sveikatos, bet stiprios valios ir labai imlus, noriai mokėsi. Jam padėjo tėvo krikštąsūnis, Peterburgo universiteto kriminalinės teisės privatdocentas Pranas Kisielius (?–1903). Savarankiškai pasirengęs, t. y. visai nelankęs gimnazijos, įstojo ir baigė 1909 m. Panevėžio mokytojų seminariją kartu su K. Ubeika ir A. Žaliu. Jie buvo trys pirmieji lietuviai, baigę šią seminariją.

J. Murka, kaip ir M. Grigonis, J. Jablonskis, priklausė antrajai lietuvių tautinio susipratimo žadintojų kartai. Palanki Panevėžio mokytojų seminarijos atmosfera subrandino jį kaip stiprų pasišventusį lituanistą. Auksučiuose (Šiaulių r.) 1909–1915 m. J. Murka caro žandarų nuolat šnipinėjamas, drąsiai ir energingai ėmė šviesti vaikus ir suaugusiuosius. Čia jis kruopščiai užrašinėjo labai didelio senų žodžių skaičiaus žinovės šaknytės Elenos Magdalenos Nagevičiūtės-Gedaminskienės (1858–1916) surinktas liaudies dainas, pasakas, patarles, posakius, senoviškus žodžius bei kitų senesniųjų žmonių pasakomus retesnius žodžius ir siūsdavo juos K. Būgai arba Lietuvių Mokslo draugijai Vilniuje.

J. Murkos dukros pasakojo, kad apie tą pirmąjį tėvo pedagoginės veiklos laikotarpį sklido legendos. Buvo sakoma: pastatė pradžios mokyklą, per vienerius metus likvidavo vietinių kaimų suaugusiųjų neraštingumą, surinko gabesnius berniukus ir mergaites (mergaitių mokymas anuomet buvo naujiena – G. B.), paruošė juos stoti į specialias mokyklas, suorganizavo įvairiais bandymais pagarsėjusį jaunųjų ūkininkų ratelį, o Kušleikiuose aplinkinių pelkėtų vietovių žmonėms Gedaminskų dvarelyje įsteigė klotimo teatrą³ ir įkūrė tikrą klubą – seklyčioje buvo rengiamos vakaronės su tautiškais šokiais, žaidimais ir dainomis, troboje – skaitomi laikraščiai, knygos, žaidžiama šaškėmis ir vyko komedijų repeticijos iki pat 1914–1918 m. karo. Prasiidėjus karui, dauguma būrelių narių buvo mobilizuoti, kiti pasitraukė į Rusiją. Klubo veikla užgeso.

Bus daugiau

Būsimasis mūsų pedagogikos novatorius, pirmojo metodikos vadovėlio Lietuvoje ir pirmosios Lietuvoje strateginės programinės visa apimančios sistemos – šešių privalomų mokyklos skyrių ir tam skirtų vadovėlių autorius Jonas Murka (1889–1945)

želio 28 d. per Šiaulių Jėzuitų bažnyčios kunigą tėvą Burevičių kartu su kitais rankraščiais buvo išgabenta į Vakarų ir pateko į kažkurį vienuolyną JAV. 1964 m. ši studija buvo paskelbta tarybiniame leidinyje „Tautos praeitis“ (II tomas, 2 dalis, p. 48–63). Skaitė J. Murkos veikalus nesunkiai ir šioje studijoje atpažins mokslininko, pedagogikos istoriko iškelto švietimo problemos gelmes, solidų įdirbį ir kalbos stilių.

Dabar dalis straipsnių (apie 100 p.) saugomi Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių ir retų leidinių skyriuje.

Ypač reikšmingas didžiulis (apie 4000 p.) J. Murkos darbas – 8 dalių pedagogikos istorijos chrestomatija „Didieji mūsų švietimo ir auklėjimo periodai (1385–1919)“. Jam medžiagą autorius rinko visą gyvenimą, o parašė jau sunkiai sirgdamas, nesikeldamas iš patalo. Veikalas net du kartus buvo ruoštas spaudai: pirmą – 1939 m. ir

je, tačiau rankraštis tebelieka dūlėti rankraštyne...

Gydydamasis (1928–1936) Prancūzijoje (Aubiure) ir Šveicarijoje (Davose), Jonas Murka intensyviai studijavo Vakarų pažangiausių pedagoginę literatūrą, klausėsi paskaitų Ciuricho universitete, ypač gilinosi į psichologijos ir pedagogikos problemas. Įvairiausių, apie 4000 knygų turinčioje jo bibliotekoje² buvo ir tikrų retenybų – keli tomai „Scriptorum Rerum Prussicarum“, didieji atlasai, M. Mažvydo, M. Daukšos, J. Basanavičiaus ir kitų leidinių. Pats vadovėlių autorius tikėjosi pakreipti Lietuvos mokyklą ne tik mokslo, bet ir į meno kelią. Buvo didelės erudicijos pedagogas teoretikas ir praktikas, mokėjo per dešimt kalbų (latvių, gudų, lenkų, ukrainiečių, rusų, vokiečių, prancūzų, senovės graikų, lotynų ir kt.). Būtent todėl grįžęs į Tėvynę, daugelyje sričių buvo novatorius. Jis svajavo, kad lietuvių tauta įveiks savo

¹ Iš įsteigtos M. Lukšienės vardo premijos jaunam mokytojui teikimo kalbos 2013 metais.

² Visa biblioteka ir asmeninis archyvas dingo 1945 m. pedagogui mirus, okupaciniams aktyvistams užantspaudavus butą. J. Murkos dukra Rūta pasakojo, kad daug knygų yra Vilniaus universiteto ir kitose Lietuvos bibliotekose, o vaikaitis Linas Bulota senelio bibliotekos knygų aptiko Rusijos Federacijos mokslų akademijos Sankt Peterburgo skyriaus ir viešojoje Saltykovo Ščedrina bibliotekose. – G.B. pastaba.

³ 1911–1913 m. J. Murkai inicijavus ir padedant, Kušleikiuose, Gedaminskų dvarelyje klotimo vyko komedijų „Neatmezgamas mazgas“, „Valsčiaus sūdas“, „Ekspropriatoriai“, „Vagys“, „Nepadėjus nér ko kasti“ repeticijos. Pirmuosius suvaidintus spektaklius – pjeses „Ekspropriatoriai“ ir „Tik niekam nesakyk“ – režisavo Šiaulių „Varpo“ aktorius B. Zaleskis. – G. B. pastaba.

Tarnavęs mokslui ir tėvynei

Vilmantas KRIKŠTAPONIS

Tarpukario metais ir sovietmečiu Lietuvoje mokslinį darbą dirbo daug savo srities mokslininkų, kurių ieškojimai ir nuveikti darbai subrandino vaisius, jais iki šiol naudojames. Vienas tokių mokslininkų buvo pievų ir ganyklų specialistas, švietimo ministras, profesorius Juozas Tonkūnas, nuo kurio gimimo prabėgo 120 metų.

J. Tonkūnas gimė 1894 m. kovo 30 d. Pasvalio valsčiaus, Stačiūnų kaimo ūkininkų, turėjusių 24 dešimtinės žemės, Mykolo ir Elžbietos Tonkūnų šeimoje. Juozukas šeimoje buvo ketvirtas vaikas. Šeima buvo didelė – vienuolikos asmenų, tad Tonkūnams nesamdant samdinių, teko savo jėgomis dirbti visus ūkio darbus. Vos sulaukus šešerių metų, Juozukui pradžioje teko ganyti žąsis, o vėlesniais metais lankyti Smilgių pradžios mokyklą. Pasižymėdamas ramumu, rimtumu bei dėmesingumu, Tonkūnų Juozukas buvo ir labai gabus mokinys, tad tėvams nutarus, baigus pradžios mokyklą, toliau mokslo žinių jam teko semtis Mintaujos (Jelgavos) gimnazijoje. Besimokydamas joje, tik iš pradžių Juozas buvo tėvų materialiai remiamas, nes nuo 4-os klasės jam pačiam, kaip ir daugeliui besimokiusių gimnazijoje kaimo vaikų, teko užsidirbti lėšų privačiomis pamokomis. Čia išryškėjo ir būsimąjį mokslininko matematiniai gabumai.

Besimokant gimnazijoje, viskas J. Tonkūnui sekėsi gerai, nes 1913 m. jis baigė gimnaziją aukso medaliu ir tais pačiais metais išvyko studijuoti į Maskvą. Neilgai tesvarstęs, jis nutarė stoti į Maskvos žemės ūkio instituto Žemės ūkio skyrių. Tad netrukus, sėkmingai išlaikęs egzaminus J. Tonkūnas tapo šio universiteto studentu. Kad būtų pragyvenimui lėšų, kaip Mintaujoje, taip ir naujojoje vietoje, iš pat pradžių jis vertėsi privačiomis pamokomis. Gyvenimą žymiai pasunkino ir tai, jog netrukus prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas ir fronto linija atskyrė Maskvą nuo Lietuvos, kuri J. Tonkūną, kaip ir daugelį kitų carinės Rusijos aukštosiose mokyklose studijavusių jaunuolių bei karo pabėgėlių, keletui metų atskyrė nuo tėvynės. Vėlesniais studijų metais J. Tonkūnui likimo buvo lemta įsidarbinti mokslinėje Viršutinio Pavolgio tyrinėjimo partijoje, kurioje su dideliu entuziazmu dirbo iki tol, kol baigė studijas universitete. Čia J. Tonkūnas ruošėsi ir tolimesniam moksliniam darbui. Tai liudija ir diplominio darbo parengimas, kurio pagrindą sudarė gamybinių praktikų, atliktų mokslinio tyrinėjimo partijoje, ataskaitos. Tai patvirtina ir J. Tonkūno studento asmens byloje saugomas recenzento

prof. V. Viljamso atsiliepimas, kuriame pažymima: „...1917 m. balandžio 23 d. studentas J. Tonkūnas įteikė man diplominį darbą tema „Dirvožeminiai botaniniai Jachromos upės slėnio tyrinėjimai“. Įteiktą darbą laikau puikiu...“ Šį darbą diplomantas taip pat papildė surinktu gausiu herbariumu lotynų ir rusų kalbomis. Tai J. Tonkūnui buvo sėkminga mokslinio darbo pradžia.

Kaip daugelis lietuvių, gyvenusių Rusijos gilumoje, pergyvenusių karą ir revoliucijas, taip ir J. Tonkūnas, ilgėdamasis tėvynės ir tikėdamasis savo žiniomis bei darbu būti naudingas jai, 1918 m. vasaros pradžioje grįžo į gimtuosius Stačiūnus. Čia jis artimųjų labiau buvo laukiamas dirbti ūkio darbus.

J. Tonkūnui tuo pačiu metu teko pasižymėti kuriant ir lietuvišką savivaldą. 1918 m. lapkričio mėn. A. Voldemarui sudarius pirmąją vyriausybę, buvo imta kurti provincijoje vietos savivaldą. Tą darbą kurį laiką teko dirbti ir J. Tonkūnui, nes kraštiečiai vienbalsiai išrinko jį Pasvalio valsčiaus komiteto pirmininku. Tačiau šias pareigas anuomet J. Tonkūnui taip ir neteko kiek ilgiau eiti, nes 1919 m. pradžioje įtemptai dirbdamas persišaldė ir pleuritas jį ilgesniam laikui paguldė į ligos patalą.

Tuo pačiu metu, tik paskelbusiai atkūrus nepriklausomybę, Lietuvai iškilio realių pavojų ją prarasti. Dar mūsų krašte tebesant Vokietijos kariuomenei ir jai traukiantis, paskui ją slinko Raudonoji armija, kečindama savo durtuvais išlaisvinti iš kapitalistinės vergovės viso pasaulio liaudį. Pastarųjų remiami į Lietuvą sugrįžę bolševikai lietuviai, paskelbė savo krašte sovietų valdžią. Tuo pat metu lietuvių iškovotą nepriklausomybę pasmaugti kėsinosi ir kaimyninė Lenkija, ketindama atkurti imperiją nuo jūros iki jūros. Tad norėdami apginti savo sunkia kova iškovotą laisvę, iš Rusijos po revoliucijos grįžę lietuviai karininkai, emė organizuoti iš savanorių karinius dalinius, kad pastarieji apgintų tėvynę nuo atėjūnų. Viename

tokių dalinių kovojo už Joniškėlio išvadavimą ir J. Tonkūnas.

Su iškovota nepriklausomybe lietuviai pradėjo dėti pamatus šalies ūkiui bei mokslo įstaigų kūrimui. Visam tam, o ypač mokslui, trūko teorinės bei praktinės literatūros lietuvių kalba. Tai suprasdamas, gyvendamas tėviškėje, laisvu nuo įvairių darbų metu, iš rusų kalbos J. Tonkūnas išvertė I. Borodino „Botanikos vadovėlio“ pirmąją dalį.

Kaip žemės ūkio specialistas J. Tonkūnas pradėjo reikštis iš karto, kai iš bolševikinės Rusijos grįžo į tėvynę. Tad tuo laikotarpiu jis jau buvo

svetimus kraštus. Žemės ūkiui bei jo pažangai kilti trūkdė ir tai, kad dar iki Pirmojo pasaulinio karo apie 60 % ūkininkų gyveno kaimuose. O ten, kur ūkiai buvo išskirstyti į vienkiemius, kaip, pavyzdžiui, šiaurinėje Suvalkijoje, žemės ūkis buvo pažangesnis. Tad atkūrus nepriklausomybę, visose Lietuvoje legaliai veikusiose politinėse partijose buvo aptarinėjama žemės reformos būtinybė. Tam tikslui nuo 1918 m. gruodžio mėn., prie Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos veikė Laikinosios vyriausybės įkurta Žemės reformos valdyba. O mažžemiai

ir bežemiai primygtinai iš valdžios reikalavo sparčiau dalinti dvarų žemes. Buvo patvirtintas įstatymas kuris žemės žadėjo ir Lietuvos kariuomenės savanoriams. Tad Steigiamojo seimo komisijai paskelbus Žemės reformos įstatymo projektą, Vyriausybė sudarė specialią komisiją alternatyviam projektui parengti. Šios komisijos pirmininku buvo paskirtas J. Tonkūnas. Tad dabar jis didžiausią dėmesį skyrė žemės reformos įgyvendinimui ir jų pasekmėms, visą darbą stengiantis atlikti kuo kruopščiau ir teisingiau. Iki 1919 m. pabaigos jau buvo išdalyta 5313 ha žemės Lietuvos kariuomenės savanoriams ir jų našlėms. Tas darbas tęsėsi iki 1922 m. vasario 15 d., kai Steigiamajam Seimui priėmus Žemės reformos įstatymą, atsižvelgus į J. Tonkūno kruopštumą ir pareigingumą, pastarasis buvo pakviestas eiti Žemės fondo departamento direktoriaus

pareigas ir būti žemės reformos valdybos nariu. Anot paties J. Tonkūno, nuo tada jis „pradėjo minti praktiško žemės reformos vykdymo kelius, organizuodamas centrinę ir vietos žemės reformos vykdomąsias įstaigas, paruošdamas šio darbo vykdymo instrukcijas“. Be gausybės dokumentų J. Tonkūnas paruošė žemės nuomos sutarties dokumentus bei taisykles „Kultūriniais žemės ūkiams kurti“, pagal kurias tam tikslui buvo nutarta 25 dvarus Lietuvoje ne dalinti, o palikti juos valstybės žinioje. Buvo nu-

matyta, kad šiuose ūkiuose praktinių darbų bus mokomi žemės ir miškų ūkio mokyklų mokiniai, bus tiriami dirvožemiai, jų tręšimas, steigiamos bandymų stotys naujų veislių javams, pašarinėms žolėms, bulvėms išvesti, jų sėklai auginti, o taip pat gerų veislių galvijams, arklams bei kiaulėms veisti. Tad sunkiomis ano meto sąlygomis šie sprendimai buvo toliaregiški.

Daug dėmesio J. Tonkūnas anuomet skyrė ir naujakurių problemoms spręsti. Jis matė ir suprato, kad be didesnės valstybės finansinės paramos naujakuriai neįsitvirtins. Apie tai kartą J. Tonkūnas „Lietuvos“ dienraštyje rašė: „...Kas bent kiek realiai į gyvenimą žiūri ir neužmerkia akių prieš tuos ūkio įkūrimo sunkumus, kuriuos tenka pakelti naujakuriams, tas negali pasitikėti gaunančių iš valstybės žemės sugebėjimu savo lėšomis įsikurti ūkį... Galima numanyti, kad tik dalis naujakurių savo lėšomis palyginti lengvai įveiks ūkio įkūrimo sunkumus, kiti gal įsikurs ilgesnį laiką vargingai skursdami, o kiti visai nepajėgs įsikurti ir po metų kitų apleis nualintą ar įsidirvonėjusią žemę... Įsikuriant naujakuriams gimtoje žemėje, paramos galima ieškoti tik pačios valdžios sugebėjime mobilizuoti tam reikalui lėšas.“

Valstybės požiūriu finansinė parama naujakuriams anuomet labai glaudžiai siejosi su žemės mokesčio sistema bei dydžiu. O tai buvo neatiidiotinai spręstina problema, kurią guldinti emėsi ir pats J. Tonkūnas. 1922 m. rugpjūčio 17 d. paskelbtai „Žemės reformos įstatymui vykdyti instrukcijai“ jis suformulavo trečiąjį skyrių – „Žemės kainavimo tvarka“. Čia nurodyta, kaip turėjo būti aprašytas kiekvieno įkainojimo ariamosios žemės sklypo dirvožemio profilis, nurodoma ariamosios sluoksnio ir podirvio granulometrinė sudėtis ir spalva, puveningojo horizonto storis ir puveningumas, o taip pat nustatytos tiriamos žemės tinkamumas vieniems ar kitiems javams auginti. J. Tonkūnas nurodė, jog aprašant kiekvieno dirvožemio profilį, turėjo būti pažymėta kiekviena rūšis, o profilio vieta nurodyta sklypo plane. Kad visa tai būtų patogiau naudotis, J. Tonkūnas sudarė lenteles nustatyti ariamosios ir pievų žemės rūšį, o taip pat pateikė ir ūkininkavimo sąlygų įvertinimo metodiką. Visa tai praktiškai pradėta naudoti buvo tik 1926 metais.

Be agronominės praktikos ne mažiau J. Tonkūnui rūpėjo ir mokslinis darbas. Pradėjęs Kaune kurti universitetą, 1923 m. gruodžio mėn. J. Tonkūnas kartu su prof. P. Matulioniu

■ Nukelta į 12 p.

Juozas Tonkūnas (1894–1968)

žinomas žmogus Lietuvoje. 1919 m. rugpjūčio mėn. Žemės ūkio ir valstybės turtų ministras agronomas A. Stulginskis pakvietė J. Tonkūną į Žemės ūkio departamentą dirbti dvarų parceluotoju, o po trijų mėnesių paskyrė Žemės ūkio įgaliotiniu į Marijampolės apskritį.

Buvo toks laikotarpis, kai mūsų krašte nemaža žemių valdė čia carinės okupacijos laikais atsikėlę ir apsigyvenę rusų kolonistai, o lietuviai, nerasdami savo tėvynėje padoriai apmokamo darbo, buvo priversti emigruoti į

■ Atkelta iš 4 p.

visai kitas dalykas į vieną lizdą sudėti žodžius *bonka* ir *butelkė* (p. 42). Tuo labiau kad keliais puslapiais toliau *butelkė* įrašyta atskirai (p. 48). Viename lizde atsidūrė ir žodžiai *kiudelis* su *kurnu* (p. 93). Jie ir skirtingos kilmės, ir netapacios reikšmės (plg. akad. LKŽ, t. 5 ir 6). Tokie atvejai rodo apmaudų sudarytojų neapsižiūrėjimą.

Patikrinti ir patikslinti, kaip šie ir kiti abejotini žodžiai pateikiami šaltiniuose, gana keblu: žodyne nurodomi tik jų antraščių sutrumpinimai bei

puslapio. Tad, įsigėidus pažiūrėti, kaip šaltinyje pateikiamas žodis, reikėtų skaityti kartais nemažą leidinį, kol rastum reikiamą sakinį.

Žodyno antraštė rodo, jog jis pretenduoja būti „...tarmių žodynas“, tačiau jame žodžių priklausymas kuriai iš dviejų krašto tarmių nepažymimas. Dėl vieno kito žodžio priklausymo tarmei galima spręsti iš vakarų žemaičių (donininkų) tarpe pridėto sakinio. Pavyzdžiui, sakinys *Kap prasidėj pirms kars, maskole nudegen bevak ves kėm* leidžia spręsti, kad žodis *kiemas* (tarmėje *kėms*) vartojamas ir

vakarų žemaičių (donininkų) reikšme „kaimas“ (p. 91–92). Kiti pavyzdžiai rodo, kad taip vartoja ir vakarų aukštaičių šnektų atstovai. Taigi *kiemas* „kaimo“ reikšme yra bendra Mažosios Lietuvos lietuvininkų ypatybė, tačiau tokių atvejų, kai iš pavyzdžių pavyksta nustatyti žodžio priklausymą tarmei, labai nedaug. Tuomet kyla klausimas, ar pagrįstai šis leidinys įvardijamas kaip „tarmių žodynas“, jei jis iš esmės nenurodo tarmių.

„Lietuvininkų tarmių žodyną“ sudarę klaipėdiškiai kalbininkai turėjo gražių ketinimų, bet jų nepavyko kaip

reikiant įgyvendinti. Tam galėjo koją pakišti ir patyrimo stoka, ir užsibrėžto tikslo sudėtingumas, ir neturėjimas po ranka gyvosios kalbos tekstų. Vis dėlto jų darbas ne be naudos. Iš jo pirštu prikišamai matyti, kad Mažosios Lietuvos tarmėms ir čia vartotai bendrinės kalbos atmainai mūsų kalbininkai XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pirmajame dešimtmetyje yra skyrę per mažą dėmesio. Jo ypač pasigėndi, kai palygini, kiek tuo metu skirta darbų taip pat užgesusioms Dieveniškų, Gervėčių, Lazūnų ir Zietelos šnektoms. Jų nuoseklus lankytojas buvo

prof. Juozas Balčikonis, jų tirti vyko ekspedicijos, vadovaujamos dialektologo Juozo Senkaus. Vilniškės šnektos subrandino ištisą plejadą jaunosios kartos dialektologų. Deja, Klaipėdos krašte išlikusios šnektų nuobaigos tokio entuziastingo užmojo nesulaukė. Tad gal dabar, išėjęs „Lietuvininkų tarmių žodynui“, atsiras paskata tirti kur kas sudėtingesnę lietuvių kalbos raidą Mažojoje Lietuvoje. Tai turėtų būti Klaipėdos universiteto negausaus, bet pajėgaus gimtosios kalbos specialistų būrelio garbės reikalas. ■

Zanavykas – Žemaitijos švietėjas

Bernardas ALEKNAVIČIUS

Kai būsimasis Lietuvos patriarčas dr. Jonas Basanavičius dar buvo tik Jonukas ir lankė Lukšių pradinę mokyklą, tuo pačiu metu ir tuose pačiuose Zanavykuose, Rūgių kaime, Sintautų valsčiuje, vienos troybos slenkstį mokėsi perropšti ir Rūgių Juozapėlis. Ir dr. Jono Basanavičiaus, ir dr. Juozapo Rugio jaunystėje leistos dienos buvo labai panašios. Abu juodu buvo kraštiečiai, mokėsi toje pačioje Marijampolės gimnazijoje, abu mediciną studijavo tame pačiame Maskvos universitete. Ir abu buvo pagarsėję gydytojai. Tik vienas plačiai žinomas, o kitas nepelnytai užmirštas.

Baigęs universitetą dr. J. Basanavičius išvyko į Bulgariją, tapo jos piliečiu ir brandžiausius savo gyvenimo metus pašventė Lomo, Elenos, Varnos miestų ligoninėms, kur gydė bulgarus, o po 1893 m. tapo Bulgarijos kunigaikščio Ferdinando rūmų sveikatos reikalų šefu. J. Basanavičiaus pavardė dabar įrašyta daugelio pasaulio valstybių enciklopedijose. O Juozapas Rugys, baigęs universitetą, pasirinko nuošalų Rusijos ir Prūsijos imperijų pašalį Švėkšnį, kur nebuvo nei upių, nei geležinkelio, o rudenį ir ankstyvą pavasarį telkšojo neįbrendamos balos ir nuo kaimyno prie kaimyno vedė vos pravažiuojamas klampus kaimo keliukas. Ir čia jis praleido visą savo prasmingą gyvenimą. Gydė pačius neturtingiausius krašto žmones, vadindamąjį proletariata, iš vieno šį tą gaudamas, o dar neturtingesniams atiduodamas. Paprasčiau tariant, tarnavo liaudžiai. Tai kodėl šio „liaudies tarno“ pavardę sovietmečio enciklopedistai 1985 m. sugėbėjo išbraukti iš „Tarybų Lietuvos enciklopedijos“ puslapių? O gal šis gydytojas nerėmė kovotojų prieš carizmą? Gal šioje kovoje nepadėjo jaunimui? Anaipol. Gydytojas J. Rugio namuose prieglobstį surasdavo ne vienas revoliucingai nusiteikęs jaunuolis. O ir Jurgis Šaulys (1879–1948), pašalintas iš kunigų seminarijos ir patekęs į caro režimo saugotojų nemalonę, apie porą savaitių slėpėsi nuo žandarų ne kur kitur, bet Švėkšnos gydytojo J. Rugio bute. O kai gydytojas, sutapęs keletą aukšinių rublių, palydėjo vaikina iki Vokietijos sienos ir perdavė į patikimo sieną pereiti vedlio rankas, jaunuoliui tarsi išaugo naujam skrydžiui sparnai, su kuriais buvęs gydytojas Juozapas globotinis Berno universitete ne tik filosofijos daktaro laipsnį įsigijo, bet 1918 m. vasario 16 d. ir į Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų gretas įsijungė.

Kaip ne vienas lietuvis gydytojas carinėje Rusijoje, J. Rugys galėjo gyventi bet kuriame imperijos didmiestyje, važinėti prabangia karieta, kartu su savo tautos kraugeriais lošti kortomis, o jei būtų panorėjęs, tai galėjo ir medicinos generolu tapti, kaip pirmasis „Varpas“ redaktorius Jonas Gaidamavičius-Gaidys (1860–1911), bet šis zanavykas pasirinko Žemaitiją, Vilniaus generalgubernatoriaus Muravjovo-Koriko uždrausto lietuviško žodžio gabenimo į Lietuvą kryžkelę ir įsijungė į knygų ir laikraščių gabenimo per sieną darbą. O kai sušvito mintis kurti „Aušrą“, pirmasis jos rėmėjas buvo ne kas kitas, bet Švėkšnos gydytojas J. Rugys. Ir nė vienas varpininkų suvažiavimas neapsiėjo be Švėkšnos gydytojo. 1894 m. var-

pininkai, susirinkę Mintaujoje į Jono Jablonskio butą, aptarinėjo pačius svarbiausius savo reikalus, o jaunas vikaras kun. Juozas Tumas krikštijo Jono Jablonskio dukterį tardamas: „Ona, aš tave krikštiju. Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios“. Naujagimę, kuri 1932 m. tapo naujų laikų laisvės šauklio prof. Vytauto Landsbergio motina, tuomet savo glėbyje laikė Gabrielė Petkevičiūtė-Bitė (1861–1943), o greta, padėjęs ranką ant kūdikio, stovėjo mažosios Onutės krikstatėvis dr. Vincas Kudirka (1858–1899). Ir šias krikšto apeigas greta Motiejaus Lozoraičio (1866–1907), Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio (1852–1916) stovėdamas stebėjo ir dr. J. Rugys. Bet po Onutės krikšto ir varpininkų pasitarimo daktaras Juozapas vėl skubėjo į Švėkšnį pas savo proletarus.

Padėjo J. Rugys ir savo giminaičiams. Rūpinosi sesers sūnumi Feliksui Martišiui, kai šis mokėsi Palangos progimnazijoje, o vėliau Mintaujos gimnazijoje, iš kurios buvo pašalintas, kai atsisakė melstis rusiškai. Ir kaip nesirūpinti tokia jaunąja karta, kada matai, jog vaikas ne tik pats trokšta žinių, bet tai, ką žino, sugėba, stengiasi perteikti ir kitiems, kad tik mūsų Lietuvai šviesėtų, sąmonėtų. Ir tikrai iš Mintaujos gimnazijos išvarytas Martišių Pelekšius kurį laiką privačiai dar mokė ir būsimą Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarą Saliamoną Banaitį (1866–1933), o tapęs kunigu vikaru, dirbo Sudarge, vėliau Višakio Rūdos parapijoje steigė pradinę mokyklą, draugavo su Runkių Dovydaičiais, Prienuose su mokiniais užveisė didžiulį medelyną, statė „Žiburio“ gimnaziją, o dienų saulėlydyje gyvenimo tiesų mokė būsimą kalbininką Joną Kazlauską (1930–1970) ir būsimą poetą Justiną Marcinkevičių.

Taigi už visus darbus J. Rugys tikrai vertas dėmesio, vertas publikacijos bet kurioje enciklopedijoje, bet kuo jis neįtikio sovietmečio enciklopedistams? O gal gydytojas J. Rugys buvo ne toks didelis internacionalistas kaip dr. J. Basanavičius, kuris savo gyvenimo drauge buvo pasirinkęs kilmingą vokiečių, kuri jam net palikuonių nepaliko? Bet ir čia sovietiniai enciklopedistai surenka „O“ taškų. O juk ir J. Rugys buvo internacionalistas. Vedė vėlai, kai jau šimtai darbų buvo nudirbta, o ir jo žmona tapo vietinė lenkaitė Irena Skalska, kuri gydytojui pagimdė tvirtą lietuvių zanavyką Joną Rugį (1901–1968), vėliau tapusį habilituotu mokslų daktaru, ir dvi dukras: Aliciją Mariją Rugytę (1902–1985), Čikagoje išleidusią dviejų tomų leidinių „Zanavykija“, ir mokytoją Janiną Rugytę-Račkauskienę, kuri dar ir dabar tebegyvena už Atlanto. Tai kuo Švėkšnos gydytojas J. Rugys ir jo vaikai neįtikio sovietiniam režimui, kai 1971 m. leistoje „Mažonoje lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje“ dar figūravo, o vėliau tapo nepageidautini? O gal todėl, kad jo vaikai, gyvendami už Atlanto, mylėjo savo gimtinę Lietuvą ir visada ją aukštino? O gal ir todėl, kad buvęs daktaro globėjai ėjo jo pramintu keliu?..

Baigėsi bolševikinė okupacija. Ir tautos šviesuoliai vėl rikiuojasi pagal Lietuvai nuveiktus darbus. Ir vėl ryškėja J. Rugio šviesi žvaigždė. Kaip žymų varpininką rašytojas Julius Būtėnas reikiama jį įvertino knygoje „Vincas Kudirkos bendražygiai“ (1933). Ši as-

menybė sušvito ir 1993 m. išleistame „Medicinos enciklopedijos“ antrame tome greta savo bendražygių dr. J. Basanavičiaus, V. Kudirkos, Juozo Bagdono, Stasio Matulaičio, Kazio Griniaus, Jono Staugaičio...

Nuo jaunystės dienų iki paskutinio atodūsių J. Rugio gyvenimas buvo skirtas savo krašto carizmo ir rusų valdininkų engiamai liaudžiai, kad ši praregėtų ir susivoktų, ką iš lietuvių siekia padaryti okupantai. O tokie žmonės, troškę gėrio savo tautai ne tik carizmo, bet ir sovietmečio laikais, visokiais būdais ignoruoti, apšaukti nacionalistais, liaudies priešais. Ši okupantų etiketė buvo priklijuota ir varguolių globėjui J. Rugiui. Neįtikio jo atminimas bolševikams dar ir todėl, kad gydytojas, kaip ir jo kraštietis kun. Juozas Vailokaitis, kartojto tuos pačius žodžius: „Lietuva – lietuviams“.

Prisimenant dr. J. Rugį, negalima apeiti ir pačios opiausios Lietuvai problemos – krašto rusinimo. Žinome, kad etnografinėje Lietuvoje pirmieji rusai kolonistai įsikūrė XVII a. ir tai buvo politiniai emigrantai. Šie saviškių persekiojami rusai demokratinėje Lietuvos ir Lenkijos valstybėje surado draugišką prieglobstį ir susilaukė reikiamos paramos, nes buvo teisėtai emigrantų kolonistų atvykimas į kaimyninį kraštą. Visi kiti rusų kolonistų skverbimaisi į Lietuvą buvo neteisėti. Antroji ir trečioji Lietuvą užplūdusi rusų kolonistų banga buvo okupacinė, o kartu ir piktybinė, nes jie kūrėsi po 1831 ir 1863 metų sukilimų į Sibirą iš-tremtųjų lietuvių vietose. Taip Lietuvoje atsirado ištisi rusų kolonistų kaimai. Rusų kolonistai buvo žemos moralės, todėl neigiamai veikė ir lietuvių, įžūliai elgėsi su vietiniais gyventojais. O ištremti lietuviai išsisklaidė po didžiulius Sibiro plotus, asimiliavosi, nes neturėjo nei spausdinto gimtojo žodžio, nei lietuviškų mokyklų, nei mokytojų; jeigu kas nors ir bandydavo grupelėmis mokyti vaikus lietuviškai, tai tokie asmenys patekdavo į caro valdininkų nemalonę: juos ne tik persekiojo, bet ir kalino.

Dažnai didelės tautos save laiko Dievo išrinktosiomis, todėl jos nuolat ir engia smulkesnes tautas. Taip du šimtmečius su lietuviais elgėsi ir rusai. Ir šandien padėtis beveik nepasikeitusi.

Bet grįžkime į XIX a. pabaigą ir XX a. pradžią – J. Rugio gyventas dienas. Puikiai žinome, kad visa tai, ką žmogus gauna veltui – nebrangina. Nemaža dalis ir rusų kolonistų, veltui Lietuvoje gavę turtą, pralėbavo jį ir išsidangino į savąjį „rodiną“. Taip atsitiko ir Zanavykuose su rusų kolonistais, kuriuos caro valdžia bandė įkurdinti

Žemajoje Panemunėje ir Svetošinė (Kriūkų apyl.).

Rusiškiems okupantams per 40 spaudos draudimo metų nepavykus įveikti lietuvių tautinio pasipriešinimo, buvo sumanyta tautą palaužti ekonomiškai – privilioti į Lietuvą kaip galima daugiau rusų kolonistų. Lietuvoje atsirado Rusų valstiečių bankas, kurio tikslas – supirkinėti nusigyvenusių dvarininkų žemes, jas skirstyti į atskirus sklypus ir lengvatinėmis sąlygomis perleisti iš Rusijos atvykstantiems rusų valstiečiams, bet tik ne lietuviams. Šiuo sumanymu carinė Rusija tikėjosi galutinai sunaikinti lietuvių tautą ne tik dvasiškai, bet ir ekonomiškai. Bet nebūna padėties be išeities, išvalgusis Zanavykų sūnus J. Rugys, pajutęs tautai iškilusį pavojų, ėmėsi darbo. 1911 m. liepos 1 d. Kuršo gubernijoje pas Rygos notarą Ibianskį jis įregistravo bendrovę „Dr. Rugis ir Ko“, pavadindamas ją „Artojo“ vardu. Netrukus prie „Artojo“ prisijungė Viekšnių dekanas kun. V. Jarulaitis, Vabalninko klebonas kun. M. Miežinis, Gargždų klebonas kun. B. Baltrėnas, kun. J. Bikinas, kun. K. Petreikis ir ūkininkas L. Laikūnas.

Susidarė 43 tūkst. rublių kapitalas, kuriuo laisvai galėjo disponuoti „Artojas“. Ir „Artojas“ Rusų valstiečių bankui tapo nenumatytu konkurentu, lanksčiai supirkinėjusiu nusigyvenusių žemvaldžių dvarus, skirsčiusiu į sklypus ir pardavinėjusiu lietuviams valstiečiams. Į sąjūdį prieš „burliokų“ skverbimąsi į Lietuvą įsijungė vis daugiau Lietuvos šviesuolių; tarp jų buvo ir grafas Zubovas, kurio protėvi Rusijos carienė Jekaterina II gausiai apdovanojo lietuviškais žemėmis, kad jo palikuonys nutautintų Lietuvą. O įvyki priešlaikiai reikiama. Gėris ir mūsų protėvių sukauptos dvasinės vertybės grafa nuteikė palankiai mūsų kraštui, ir jis nusilenkė lietuvių tautai. Ir šandien Lietuva didžiuojasi Zubovų gimine.

Pirmasis pasaulinis karas daug ko neleido padaryti žymiam Zanavykų krašto sūnui J. Rugiui. O po karo sąlygos pasikeitė. Lietuva atgavo nepriklausomybę, ir kraštas nuo rusifikavimo buvo išgelbėtas.

Tik gaila, neilgam. 1940 m. alkanos ir apdriskusios raudonosios rusų ordos vėl skverbėsi į Lietuvą. Opšrūtų kaime (Vilkaviškio aps.) 1941 m. į Vokietijon repatrijavusių ūkininkų gyventas vietas atsikėlė pirmieji rusų kolonistai. Prasidėjus Vokietijos ir TSRS karui, jie kažkur išsidangino, bet 1944 m. vėl grįžo ir kūrėsi tuščiuose lietuvių ir vokiečių ūkiuose. Šie raudonieji rusų kolonistai buvo gerokai įžulesni už carinės Rusijos kolonistus ir elgėsi kaip padėties viešpačiai. Net seniūną paskyrė iš saviškių, kuris

negaleistingai terorizavo vietinius gyventojus, versdamas už kolonistus vežti pastotes, kirsti mišką, papildomai duoti prievoles ir nesiskųsti, o nepaklusniusius ne tik apstumdydavo, bet ir su naganu pagrūmodavo. Užgrobę kaimą kolonistai girtuokliavo, naktimis jodinėjo, kėlė triukšmą, kad lietuvis vakare ir pas kaimyną neišdrįsdavo nueiti. Kaime prasidėjo plėšikavimas. Nepakęsdami tokio rusų kolonistų terorizavimo, pagalbos gyventojai ieškojo ne tik Pilviškiuose, bet ir Vilkaviškyje. Nesulaukę paramos iš valdžios Opšrūtų vyrai nutarė kreiptis į girus brolius.

Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis-Žvejas išpėjo kolonistus ir patarė grįžti ten, iš kur atsidangino. Kolonistai nepaklausė ir pradėjo ginkluotis. Dar po dvejų išpėjimų partizanai nutarė jėga išvaryti kolonistus iš Opšrūtų. Operacijai vadovauti buvo pavesta Žalgirio rinktinės vadui zanavykui Vincui Štrimui-Šturmui. Sutelktas apie 70 vyrų būrys. 1947 m. iš lapkričio 15 į 16-ąją partizanai atakavo kolonistų kariškai įrengtus pasipriešinimo punktus. Žuvo 36 kolonistai, o partizanai su minimaliais nuostoliais pasitraukė į Paežerių girią. Likę gyvi kolonistai persikėlė gyventi į Pilviškius, Vilkaviškį, o kai kurie išsidangino ir į savuosius namus. Po Baltarusiją ir Rusiją plačiai pasklido žinia, kad Lietuvos partizanai gina savo žmones nuo atėjūnų ir juos žudo. Opšrūtuose išgąsdinti kolonistai pradėjo vengti lietuviškojo kaimo. Taip ne tik Sūdavo žemė, bet ir visi Lietuvos kaimai buvo apsaugoti nuo bolševikinės kolonizacijos. Bet nuo dvasinės kolonizacijos Lietuvos kaimo išsaugoti nepavyko.

Šimtmečio pradžioje Lietuvos kaimus diplomatiškai ir ekonomiškai nuo kolonistų gynė zanavykai dr. J. Rugys ir kun. J. Vailokaitis, o po trijų dešimtmečių ši misija buvo patikėta zanavykui Vincui Štrimui-Šturmui. Dar ir šandien Lietuvos kaimai sovietinio režimo dvasiškai nuskurdinti; sunaikintos kaimų bendruomenės, kėsintasi į papročius, tradicijas, diegtas naujas požiūris į darbą, žmonių santykius, kuriuos bandyta spręsti per butelius, trumpiau kalbant, stengiasi žmones paversti nemąstančiomis būtybėmis ir dvasiškai kolonizuoti. Ir sovietams tai padaryti iš dalies pavyko, bet kalbos požiūriu kaimai liko lietuviški. Tikėkime, kad Vyriausybei padedant dr. Juozapo Rugio, kun. Juozapo Vailokaičio ir Vinco Štrimo-Šturmo nuo rusifikacijos apgintas Lietuvos kaimas palaipsniui prisikels ir iš dvasinio sovietinio letargo.

Gamtos tyrimų centras skelbia konkursą Ekologijos instituto Molekulinės ekologijos laboratorijoje mokslo darbuotojo pareigoms užimti.

Dokumentus pateikti iki 2014-04-28.

Daugiau informacijos: www.gamtostyrimai.lt;

El. p. rita.baliuleviciute@gamtostyrimai.lt;

Tel. (8 5) 272 98 98

Renginiai skirti paminėti HOLODOMORĄ

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ

2014 m. kovo 30 d. Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčioje paminėtos Kijevo Maidano aukos – 40 dienų po jų mirties. Už žuvusius giedota speciali malda mirusiems „Panichida“. Prisimenant visą pasaulį sukrėtusius įvykius Maidane, negali neprisiminti ir kito milijonus aukų pareikalavusio įvykio, kurio 80-ąsias metines minėjome 2013 metais. Tai Holodomoras.

Holodomoras

„Holodomoras“ – mirtis nuo priverstinio bado, Badmiris – tai genocidas nukreiptas prieš Ukrainos tautą 1932–1933 m. ir pareikalavęs iki 10 milijonų žmonių gyvybių. „Kaltė už milijonų ukrainiečių žūtį tenka Sovietų Sąjungos, Ukrainos Tarybų Socialistinės Respublikos vadovams ir Visasąjunginės komunistų partijos (bolševikų) vadovybei... 1932–1933 metais J. Stalinas, V. Molotovas, L. Kaganovičius, P. Postyševs, S. Kosioras, V. Čiubaras ir M. Chatajevyčas organizavo ir vykdė Ukrainoje genocidą, sukurdami gyvenimo sąlygas, kuriomis buvo siekiama fiziškai sunaikinti ukrainiečių etninės grupės dalį“ – rašoma viename parodos stendų, eksponuotų Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Tuskulėnų rimties parko memorialinio komplekso konferencijų salėje (kitos straipsnyje naudojamos citatos iš parodos stendų).

Holodomorą pripažino daugiau kaip 70 valstybių, o 17-ka valstybių įvardijo kaip genocidą, pastarųjų skaičius kasmet vis didėja. Holodomoro aukų atminimo diena minima ketvirtąjį lapkričio šeštadienį – vyksta akcija „Uždek žvakę“. Žuvusiųjų atminimas pageriamas tylos minute 16 val. ir ant palangių degančiomis žvakėmis.

Visame pasaulyje atkuriant istorinę tiesą ukrainiečių organizacijos pradėjo rengti tarptautines akcijas „Negęstanti žvakė“ (2008 m. vyko 35-ose šalyse, tarp jų ir Lietuvoje), „Neleiskime užgesti atminimo žvakei“ (2010 m. – 32 šalyse, tarp jų ir Lietuvoje).

Vilniuje, minint šios tragedijos 80-ąsias metines atidaryta paroda, mirusiųjų aukos pagerbtos žvakelių liepsnelėmis, bažnyčioje aukotos Šv. Mišios.

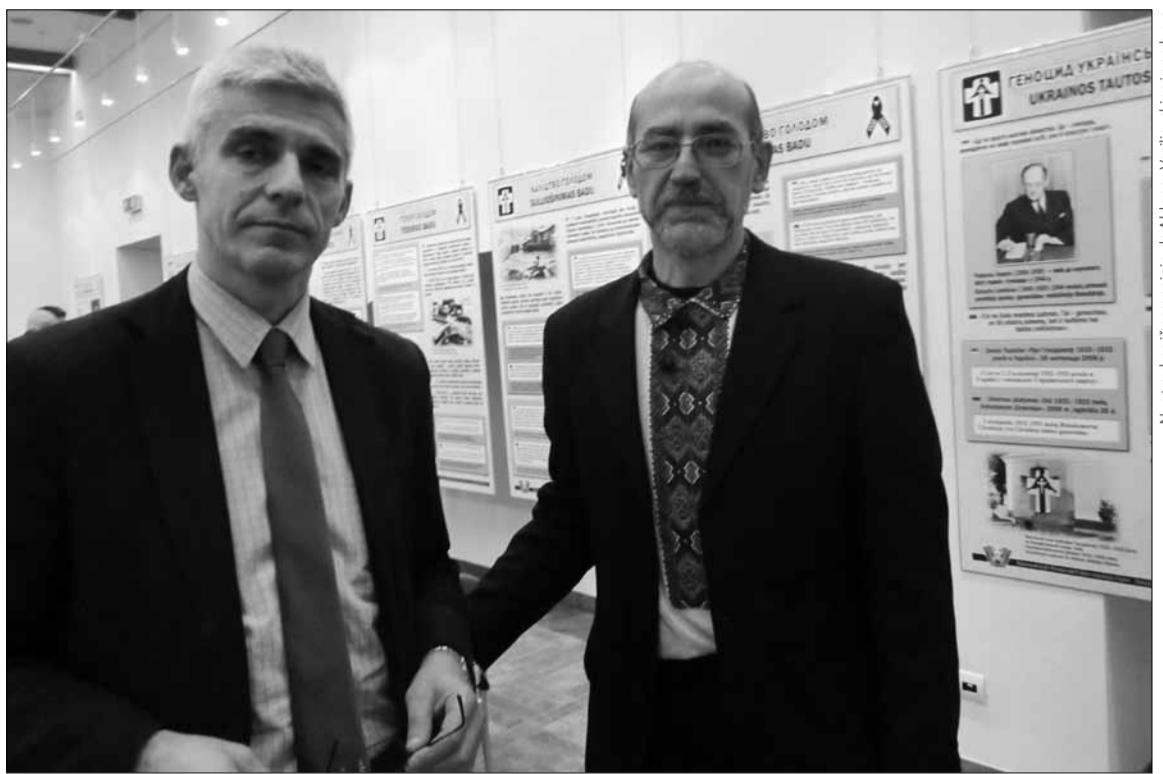
Holodomoro istorija

1919 m. kovo 10 d. paskelbta Ukrainos Tarybų Socialistinė Respublika (UTSR) su sostine Charkovu. 1922 m. gruodžio 30 d. UTSR įtraukta į Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungą (TSRS). 1925 m. pabaigoje TSRS prasidėjo industrializacija. Pagrindas šiam procesui užtikrinti – žemės ūkio išteklių, todėl pradėta intensyvi kolektyvizacija, kurios sudėtine dalimi tapo pasiturinčių valstiečių išbuožinimas. Siekis pasipriešinti tokiai politikai malšintas žiauriomis represijomis.

Bolševikų priverstinės kolektyvizacijos metodai Ukrainoje XX a. ketvirtąjį dešimtmečio pradžioje sukėlė badą, kuris tapo milijonų ukrainiečių žudymo ginklu. Ištraukoje iš UKP (b) Centro Komiteto politinio biuro 1932 m. lapkričio 18 d. nutarimo „Dėl priemonių sustiprinti grūdų pyliavos“ rašoma: „Siekiant įveikti buožių pasipriešinimą, vykdant grūdų pyliavų planus, UKP (b) Centro Komitetas nutaria: 1. Įrašyti į Juodąją knygą kolūkius ypač piktavališkai sabotuojančius grūdų pridavimą pagal valstybinį planą; 2. Kolūkiams įrašyti į Juodąją knygą taikyti šias priemones: nutraukti prekių tiekimą, visiškai sustabdyti kooperatinę ir valstybinę prekybą... visiškai uždrausti kolūkinę prekybą ir kolūkiams bei kolūkiečiams, ir pavieniams valstiečiams...“

Prasidėjus masiniam valstiečių išvykimui „dėl duonos“ į kitas sritis, sovietinė valdžia davė nurodymus neleisti išvykti iš savo gyvenamos vietos. Tautos sunaikinimui valdžia ėmė naudoti Juodąsias lentas. 1932–1933 m. į jas buvo įrašyta mažiausiai 735 rajonai, kaimai, vienkiemiai, kolūkiai, tarybiniai ūkiai, mašinų ir traktorių stotys bei artelės.

Holodomoro metu dėl bado ir išsekimo žmonėms sutriko psichika, padaugėjo savižudybių, ėmė plisti kanibalizmas (Charkovo teisme buvo

Ukrainos ambasados Lietuvos Respublikoje ambasadoriaus patarėjas Andriy Bacij ir Vasilis Kapkanas prie parodos Holodomorui stendų

nagrinėta 300 bylų dėl kanibalizmo) ir lavonų valgymas. Daugelis išbadėjusių vaikų liko luoi.

„Holodomoro metais sovietų valdžia vykdė ukrainiečių nutautinimą, atiduodama jų vaikus kitoms tautinėms grupėms. Dėl išbuožinimo, deportacijų ir suaugusių šeimos narių didelio mirtingumo gausėjo beglobių vaikų“. Jie buvo atiduodami į vaikų namus ir ten „auklėjami komunistine dvasia“. „1933 m. liepos 5 d. oficialiais Ukrainos TSR duomenimis benamių vaikų, paimtų iš gatvės skaičius siekė 158 090“.

1933 m. birželio 14 d. Kijevo srities Mašinų ir traktorių stoties politinis sekretorius rašo apie badą Tetijivo rajone: „Mirtingumo rodikliai pastarosiomis dienomis rajone labai padidėjo. Per 10 dienų mirė apie 2000 asmenų, daugiau nei per gegužės mėnesį“.

Viename parodos stendų – „Patiekalai“, kuriais maitindamiesi žmonės

stengėsi išgyventi badą. „Patiekalai“ turėjo ir specialius pavadinimus: matorženikai, lipjanikai, kandioras, balabuškos. Pateikiamas kiekvieno patiekalo aprašas. Pvz., matorženikai, arba plokštainiai iškepti iš pelų, džiovintų bulvių lupenų, akacijos žiedų, dobilų, burkėlių, pupų ir saulėgrąžų sėklų išspaudų. Prie stendo stovėjo ir staliukas su šių „patiekalų“ pavyzdžiais.

Renginiai skirti pagerbti Holodomoro aukų atminimą

2013 m. lapkričio 21 d. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Tuskulėnų rimties parko memorialiniame komplekse konferencijų salėje buvo atidaryta paroda „1932–1933 metų Holodomoras Ukrainoje – Ukrainos tautos genocidas“. Tai Kijevo nacionalinio muziejaus „Ukrainos Holodomoro aukų atminimo memorialas“ parengta paroda, kurioje 22 stendai, liudijantys Holodomorą, jo padarinius. Istorinius tekstus, to meto Ukrainos Komunistų partijos (bolševikų) (UKP (b) partinių dokumentus iliustruoja nuotraukos, liudininkų prisiminimai. Tekstai pateikiami ukrainiečių ir lietuvių kalbomis.

Renginį vedęs Vasilis Kapkanas supažindino su Holodomoro priežastimis, tragiškais pasekmėmis. Žodį tarė Ukrainos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Lietuvoje Valerijus Žovtenka, Seimo Pasipriešinimo okupaciniams režimams dalyvių ir nuo okupacijų nukentėjusių asmenų teisių ir reikalų komisijos pirmininkas Vytautas Saulis, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro generalinė direktorė Birutė Burauskaitė ir Vilniaus ukrainiečių bendrijos pirmininkė Natalija Šertvytienė, kuri pakvietė prisijungti prie akcijos „Uždek žvakę“. Žvakės liepsna, anot N. Šertvytienės, apšalimo simbolis ir jos uždegimas sujungia ne tik su tais, kurių nėra, bet žvakės liepsnoje sudega ir sielos skausmas.

Lapkričio 22 d. Gedimino prospekte prie paminklo sovietinės okupacijos aukoms vyko jau devintus metus rengiama akcija „Uždek žvakę“. Akcijos

vedėjas Genocido aukų muziejaus vadovas Eugenijus Peikštenis pakvietė tarti žodį Ukrainos ambasadorių Valerijų Žovtenkų. Susirinkusieji iš klausė Holodomoro aukas apraudančios Oksanos Bilozir dainą „Žvakė“, tylos minute pagerbė žuvusiuosius ir prie paminklo uždegė žvakes.

Natalija Šertvytienė kasmet tokių renginių metu akcentuoja skirtingus Holodomoro aspektus. Šįmet ji priminė Stalino režimo suplanuotą ir Ukrainoje vykdytą politines represijas. Keltas klausimą, kodėl tokia akcija vykdyta prieš ukrainiečių tautą. Atsakymą padėjo išvelgti istorinė apžvalga, pradedant nuo Pirmojo pasaulinio karo, kuriame žuvo nemažai ukrainiečių. Po karo įkūrus Ukrainos Liaudies Respubliką išpipliesk pilietinis karas tarp raudonosios armijos ir Ukrainos sukilėlių. Pasitraukę į miškus sukilėliai kovojo dviem frontais: ir su bolševikais, ir su baltagvardiečiais, nes nei vieni, nei kiti nenorėjo Ukrainos nepriklausomybės. Pasipriešinimas vyko iki 1926 m. – tik prasidėjus Nepui pavyko nugalėti sukilėlius: pasitraukusius iš miškų buvo žadėta taip trokštama žemė.

Vėliau prasidėjo masinė ukrainizacija. Daugelis Ukrainos komunistų partijos vadų tikėjo, kad socializmas gali būti žmoniškas. Tačiau jau 1929 m. sunaikinta autokefalinė bažnyčia. Iki 1932 m. išžudyta didelė dalis inteligentijos. Po to prasidėjo Ukrainos komunistų partijos puolimas. Kai kurie partijos vadai, matydami kas padaryta ir kas toliau daroma, nusižudė.

Pradėta Ukrainos kolektyvizacija, su ja ir masinis išbuožinimas. Tarybų Sąjungoje vystėsi pramonė, iš užsienio reikėjo pirkti brangią įrangą, o nebuvo už ką. Atsiskaityti buvo galima javais, metalu. Taigi visomis priemonėmis siekta sukaupti kuo daugiau grūdų.

Prakalbą Vilniaus ukrainiečių bendrijos pirmininkė iliustravo ir statistika. 1929 m. gyventojų surašyme TSRS buvo 77 791 tūkst. rusų, 81 195 tūkst. ukrainiečių. Į šį skaičių neįskaičiuoti Vakarų Ukrainos (Užkarpatis ir Bukovinos) ukrainiečiai,

Romoje, Respublikos aikštėje iš įvairių pasaulio vietų atvykę ukrainiečiai paminėjo Holodomorą

Tarnavęs mokslui ir tėvynei

■ Atkelta iš 9 p.

Šioje mokslo įstaigoje pradėjo dėstyti agronomijos dalykus. Tais pačiais metais universiteto Matematikos-gamtos fakultete įkūrus Agronomijos ir miškininkystės skyrių, J. Tonkūnas buvo paskirtas šio skyriaus Bendrosios žemdirbystės katedros docentu ir Žemdirbystės kabineto vedėju. Tačiau darbas naujojoje vietoje prasidėjo kupinas nesutarimų, nes tarp vyriausybės ir universiteto kilo ginčas dėl Agronomijos ir miškininkystės skyriaus likimo, mat pastarajame trūko šių sričių pedagogų, taip pat nebuvo ir tinkamos mokymo bazės. Nesutarimai baigėsi tuo, jog neilgai trukus buvo nuspręsta Agronomijos ir miškininkystės skyriaus vietoje įkurti aukštąją žemės ūkio mokyklą – Žemės ūkio akademiją. Detalų šios reorganizacijos projektą

parengė universiteto doc. J. Tonkūnas ir technikumų direktorius A. Rukuiža. Pati mokslo įstaiga numatyta kurti Dotnuvoje. Buvo numatyta 40 buvusių Agronomijos ir miškininkystės skyriaus studentų pagal atskirą mokymo programą leisti baigti studijas naujojoje aukštojoje mokykloje, tokiu pat būdu leisti baigti mokslą ir technikumų moksleiviams. Tad 1924 m. liepos mėn. nepaprastoje Seimo sesijoje buvo priimtas pirmasis Žemės ūkio akademijos statutai.

1924 m. pradėjus dirbti naujojoje aukštojoje mokykloje doc. J. Tonkūnas buvo patvirtintas vienu iš 7 profesorių tarybos narių ir Žemdirbystės katedros vedėju, o pačiame pirmajame tarybos posėdyje buvo išrinktas Akademijos sekretoriumi. Naujasis rektorius prof. P. Matulionio suburtas dėstytojų kolektyvas

netruko pasižymėti darnumu, nesidairant į šalį ir nesiklausant jokių partinių kivirčių pasiryžęs tvirtai eiti mokslo keliu. J. Tonkūnui bene labiausiai anuomet naujojoje vietoje rūpėjo Žemdirbystės katedros veikla, nes joje jis siekė kaip galima greičiau pradėti mokslinius tyrimus, tačiau bene didžiausia kliūtis pradžioje tam darbui buvo tinkamų patalpų stygius. Jų tuo metu, šioje mokslo įstaigoje trūko tiek pedagogams, tiek mokymo skyriams, taip pat ir studentų bendrabučiui. O darbas vyko... Doc. J. Tonkūnas pagal anuometį mokymo planą Akademijoje skaitė bendrosios žemdirbystės bei pievų ir pelkių kultūros kursus. Pastarąjį ypač domino pievininkystė, kurios tvirtus pagrindus jis buvo įgijęs dar studijų metais. 1925 m. atsiskakęs sekretoriaus pareigų, prieš tai sumanęs atkurti

Lietuvoje platų žemdirbystės tyrimų tinklą, kad būtų galima šio mokslo teiginius patikrinti vietos sąlygomis, J. Tonkūnas tvirtai ėmėsi įgyvendinti šį projektą. Darbą pradėjęs 1926 m. pradžioje doc. J. Tonkūnas netruko pateikti pirmąją kruopščiai parengtą agrotechnikos tyrimų programą. Ši programa padėjo įgyvendinti ir anuometės vyriausybės nutarimą įsteigti krašte žemės ūkio kontrolės ir tyrimo stočių tinklą. Be to, Akademijos profesorių tarybos sudaryta komisija, į kurios sudėtį įėjo doc. J. Kriščiūnas, J. Tonkūnas ir V. Vilkaitis, pateikė siūlymą, kad prie Akademijos vertėtų įkurti sėklų, mineralinių trąšų ir kovos su ligomis ir kenkėjais tyrimo stotis. Tuo pat metu J. Tonkūnas buvo vienas pirmųjų Lietuvoje pradėjęs žemės ūkio augalų tręšimo lauko bandymus ir matematiškai įvertinęs jų patikimumą.

Aukščiausios valdžios dėmesio anuomet susilaukė doc. J. Tonkūno ir jo kolegų pastangos ir pasiūlymai. Siekiant gerinti laukininkystės ir gyvulininkystės būklę šalyje 1927 m. pradžioje prie Žemės ūkio ministerijos buvo įkurta Lietuvos žemės ūkio tyrimo įstaiga laukininkystei ir gyvulininkystei tirti. Šios įstaigos valdytoju buvo išrinktas dr. J. Kriščiūnas, o atstovais J. Tonkūnas ir B. Vitkus. Beje, J. Tonkūno pastangų dėka tuo pat metu buvo gautas leidimas prie Žemdirbystės katedros įkurti sėklų kontrolės stotį. Jis taip pat parengė žemės ūkio tyrimo įstaigos statutą ir pirmąsias bandymų ūkių bei stočių programas. Taip buvo atvertas kelias aukštosios mokyklos ir mokslo įstaigos vaisingam bendradarbiavimui.

Bus daugiau

Renginiai skirti paminėti HOLODOMORĄ

■ Atkelta iš 11 p.

prijungti prieš Antrąjį pasaulinį karą (taigi net ir be tokių didelių teritorijų ukrainiečių ženkliai daugiau nei rusų). Tačiau 1979 m. TSRS gyventojų surašymas rodė sukrečiančius skaičius – rusų buvo 137 397 tūkst., o ukrainiečių tik 42 347 tūkst. (jau su minėtomis sritimis).

Kaimuose nebuvo išduodami pasai, todėl sunku nustatyti, kiek tiksliai žmonių mirė nuo bado. Galima būtų remtis bažnytinėmis krikšto knygomis, kuriose surašyti gimimai, tačiau dalis šių archyvinų dokumentų buvo sunaikinta uždarius maldos namus. Be to, daug archyvinų dokumentų iki šiol tebėra slapti.

Vilniaus Šv. Juozapo bazilijonų vienuolyno igumenas t. Vinkentijus (Vasilius Janickis) kartu su Vilniaus Šv. Trejybės bažnyčios klebonu t. Pavlo (Petro Jachimecu) OSBM atliko „Panichidą“ už Holodomoro aukas.

Lapkričio 23 d. Šv. Mišios už Holodomoro aukas aukotos Romoje Šv. Sofijos sobore. Lapkričio 24 d. Šv. Petro aikštėje Šv. Mišiose užbaigiančiose Tikėjimo metus Popiežius Pranciškus per pamokslą minėjo ir Holodomoro aukas. Tą patį vakarą Respublikos aikštėje uždegtos žvakės ir atlikta „Panichida“. Renginyje dalyvavo ir atstovai iš Lietuvos: t. Pavlo OSBM, N. Šertvytienė, Ingrida Šertvytytė, Lidija Cholčeva, Stepanas Kubyšinas, Olegas Pilipjukas su žmona Olena, dr. Aldona Vasiliauskienė.

Romoje Respublikos aikštėje po renginio, skirto Holodomorui ukrainiečiai iš Lietuvos Lidija Cholčeva, t. Pavlo (Petro Jachimec) OSBM su istoriku profesoriumi iš Kijevo – Holodomoro tyrinėtoju Volodymyru Sergijčuku ir Stepanu Kubyšinu

Holodomoras pripažintas genocidu

Rafaelis Lemkinas (1900–1959) 1944 m. pirmasis mokslo literatūroje pavartojo sąvoką „genocidas“. „Tai ne šiaip masinės žudynės. Tai – genocidas, ne tik atskirų asmenų, bet ir kultūros bei tautos naikinimas“.

2003 m. lapkričio 10 d. Niujorke Jungtinių Tautų Organizacijos valstybių narių delegacijų bendras pareiškimas dėl 1932–1933 m. didžiojo Ukrainos badmečio (Holodomoro)

pripažinimo nacionaline tragedija: „Išreikdami užuojautą Didžiojo badmečio aukoms, mes kviečiame... pagerbti tuos, kurie žuvo šiuo tragišku istorijos laikotarpiu“.

2006 m. lapkričio 28 d. Ukrainoje priimtas įstatymas „Dėl 1932–1933 m. Holodomoro Ukrainoje“, kurio pirmuoju straipsniu įtvirtinta, kad „Holodomoras Ukrainoje yra Ukrainos tautos genocidas“. Taip pat Holodomoro aukoms Ukrainoje atminti Kijeve, Šv. Mykolo aikštėje pastatytas paminklinis atminimo ženklas.

2006 m. įkurtas Ukrainos nacionalinės atminties institutas dalyvavo Kijevo centre įrengiant memorialą šioms aukoms atminti. Minint 75-ąsias Holodomoro metines Kijeve pastatytas Ukrainos Holodomoro aukų atminimo memorialas. Muziejus „Ukrainos Holodomoro aukų atminimo memorialas“ atidarytas 2009 m. rugpjūčio 24 d., minint 18-ąsias Ukrainos nepriklausomybės metines, o 2010 m. vasario 18 d. jam suteiktas nacionalinio muziejaus statusas.

2008 m. Europos Parlamentas Holodomorą Ukrainoje pripažino nusikaltimu prieš žmoniją ir išreiškė užuojautą Ukrainos tautai. Tais pačiais metais, minint Holodomoro 75-ąsias metines, 33-ose

pasaulio šalyse (nuo Australijos ligi Amerikos, taip pat Lietuvoje) vyko akcija „Negėstančioji liepsna“. Tai ukrainiečių Holodomoro simbolinės žvakės perdavimas iš vienos šalies kitai.

Holodomorui paminėti sukurta apie 20 įvairių šalių filmų, jam skirti muzikiniai ir meno kūriniai, pastatyti paminklai, po pasaulį keliauja Holodomorui skirta paroda. Pirmą kartą paroda surengta 2007 m. kovo mėnesį Europos Parlamento rūmuose Briuselyje, vėliau rodyta Ukrainoje, Berlyne, Ženevoje, Vašingtone, Vilniuje. Paroda Lietuvoje atsirado dviejų institucijų – tarptautinio labdaros fondo „Ukraina – 3000“ ir Ukrainos ambasados Lietuvos Respublikoje dėka.

2008 m. Lietuvos ukrainiečiai Klaipėdoje memoriale Nukentėjusiems 1940–1990 metais nuo nacistinės ir komunistinės okupacijos atidengė memorialinę lentą, skirtą Holodomorui Ukrainoje.

Mieli „Mokslo Lietuvos“ skaitytojai,

užsiprenumeruokite „Mokslo Lietuvą“ pašto skyriuose arba internetu 2014-iems metams ir paraginkite tai padaryti bičiulius!!! Lietuvos mokslo aktualijos, įdomūs ir vertingi interviu pasieks Jus greičiau ir operatyviau nei lauktumėte pasirodant internete.

Prenumeratos kaina: 1 mėn. – 9,19 Lt, 3 mėn. – 27,55 Lt, 6 mėn. – 55,08 Lt, 11 mėn. – 100, 98 Lt.

Mums Jūsų parama reikalinga kaip niekad!

Lietuvos mokslininkų laikraščio „Mokslo Lietuva“ projektui „Mokslui, kultūrai, visuomenei“ vykdyti Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2014 m. skyrė 43 tūkst. Lt.

„Mokslo Lietuvos“ redakcija

Mokslo Lietuva

Patarėjai: Jonas Jasaitis, Antanas Kulakauskas, Vladimiras Novosadas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslo Lietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://www.mokslo Lietuva.lt>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://www.mokslo Lietuva.lt> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijai.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153, Vilnius
Tiražas 500 egz.

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Jurgita Radzevičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė